

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తః

ప్రతులు ౨౦౦

ప్రథమ ముద్రణము

తారణ పరిశ్రమ

౩౦. ౩. ౧౯౪౭

వెల రు. ౧ - ౦ - ౦

శేమసాగర ముద్రణాలయము,
హైదరాబాదు.

INTRODUCTION
TO
ALANKARA VASANTA

I have great pleasure in introducing to the cultured public this book on Alankaras 'Alankara Vasanta' from the pen of Siromani Sriman Ch. Rangacharyulu garu. The author is already familiar to the readers of Telugu through his devotional drama 'Halikudu'; more recently Sriman Rangacharyulu garu has done a service to the students of Sanskrit poetics by translating the 'Pratapadudra Yashobhushana' of Vidyanatha into Telugu which I hope will be before the scholarly public presently. His Alankara Vasanta is a book of illustration of the various figures of speech which were enumerated by Indian rhetoricians. The illustrations which Sriman Rangacharyulu garu gives are all of his composition and display a noteworthy felicity in poetic expression. The chief feature of the work is that the life of the great hero Lord Sri Rama is the subject of illustration which is in accordance with the ancient dictum

“उपश्लोक्यस्य माहात्म्यात् उज्ज्वलाः काव्यसम्पदः”

(Kavya attains perfection by the nobility of the hero whose life it deals with). It is in pursuance of this that Andhra writers on poetics like Vidyanatha of Warangal and Vinnakota Peddana of Rajmundry chose the lives of their

Royal patrons for illustrating their poetic theories. Where others adopted the lives of earthly heroes for examples the present writer, true to his devotional outlook draws upon the perennial fountain of Lord Sri Rama's life.

A book of this kind is also well in need from the point of the lay reader and the young scholar, for books written in Sanskrit on Alankaras are not within their easy reach. Even Telugu works on poetics like Kavyalankara Chudamani and Narasabhapaliyamu leave the ordinary reader bewildered in understanding them. The method adopted in Alankara Vasanta has the merit of clearness and brevity. The definition is concluded in simple terms, the illustration is given in winning poetry and the whole is explained in easy prose. The writer did well in my opinion in passing over the minute subtleties and ramifications of the figures of speech as perfected by our ancient writers on poetics and he selected the main outlines of these poetic embellishments. In classifying the Alankaras he seems to have followed the principles laid down by eminent Andhra writers like Vidyanatha Panditaraja Jagannatha and Varanasi Dharma Suri. I heartily congratulate Sriman Rangacharyulu upon his scholarly undertaking.

A few words on the theory and practice of Alankaras and their hold on Indian poetry may not be out of place. Alankaras are figures of speech; they are poetic embellishments. By their very name they have their origin in ordinary speech. As poetry is beautified speech these Alankaras came to play an important role in poetic utterance. Even in the Vedas which are simple yet profound utterances an occasional simile or metaphor crept in into the spontaneous

poetry of the Vedic Rishis. By the time of Bharata Muni, the reputed author of *Natya Shastra* the figures of speech came to be recognised as such, as sources of charm to poetic composition. Bharata Muni enumerated only four such figures of speech the simile, metaphor and some kind of alliteration, a perfectly simple and natural classification. Even Western writers on rhetorics recognise these figures of speech. They do seem to employ many more though the subject of *Alankaras* was not elaborated amongst them with the thoroughness characteristic of the Indian mind. Now between Bharata Muni and writers on poetics like Dandi and Bhamaha the number of these figures of speech rose to thirty six. And it grew by leaps and bounds so that the 17th century rhetoricians enlisted nearly 115 *Alankaras*. How did this extraordinary development take place. Surely the speech of men did not become more poetic than what it was in its ruder ages. It became rather prosaic and laboured. Therefore we can account for this rise in the number of *Alankaras* only by attributing it to the ingenuity of our writers on poetics. This fact was long ago recognised and some of the more critical minds among our rhetoricians tried to analyse the innumerable *Alankaras* into well defined categories. In fact one of the shrewdest among them Appayadiksanta of the 17th century observed that only one *Alankara*, the *Upama* (simile) plays different roles in the whole world of *Alankaras* just as a clever actor assumes various poses. And he seems to be nearest to truth.

It may also be noted that the present day taste is against the multiplication of the figures of speech. All

Modern critics agree with our Telvadi School of poetry in assigning the Alankaras a subordinate role in the scheme of poetic art. They may help to beautify poetry when judiciously employed. Sriman Siromani Rangacharyulu gara has done a service in bringing the more prominent of these figures of speech to the Ken of the ordinary reader.

I wish all success to his book, Alankara Vasanta.

K. LAKSHMI RANJANAM, M. A.

LECTURER IN TELUGU,

Osmenia University.

మ న వి

విజ్ఞాన వర్ధిని పరివత్సృక్షమున ఈ అలంకార వసంతమును
అంభోలోకమునకు సమర్పించు కొనుచున్నాము. ఇది మా
పరివత్సభ్యులగు శిరోమణి శ్రీ చలమచర్ల రంగాచార్యులారాచే
రచింపబడినది. పరివత్సరూ వేశమున శ్రీ ఆచార్యులవారు
శమ గ్రంథమును జదివి వినిపించిరి. సభ్యుల యామోదాభి
లాషలచే ఈ యుత్తమ కృతిని పరివత్సంథావళి చతుర్థ గ్రంథ
ముగా ప్రకటించుకొను గౌరవమును మేము పొందుచున్నాము.
అలంకార విజ్ఞానువులకు ఈ గ్రంథ మెంతయు నుపకరించును.
తమ యీ గ్రంథమును పరివత్సృక్షమున ప్రకటింప నమ్మ
తించిన శ్రీ కవిగారికిని, గ్రంథమును విని యానందించి ప్రకా
శింపజేసి తమ యుత్తమ నారన్వతాభిరుచిని ప్రకటించిన
శ్రీ చించోడు గోపాలరెడ్డి దేశముఖుగారికిని హృదయ పూర్వ
కమగు మా కృతజ్ఞతను వెల్లడించుచున్నాము.

హైదరాబాదు (జూలై)

౨౪-౧౯౪౪.

సురవరము ప్రకాశరెడ్డి

విజ్ఞానవర్ధిని చరిత్ర కావ్యసభ.

శ్రీమహానాయకము:

అవతారిక

అవతారిక రామాయణమునందు
అవతారిక రామాయణమునందు

కావ్యము:

కావ్యజ్ఞాన భారతీయులకు వెన్నతోబెట్టిన విద్య.
కావ్యమునకు పాఠ్యములు పరిపంచ వాఙ్మయమునకు
గ్రంథములు యుగ్యములచే గనబడుచున్నవి. వాఙ్మయము
మహాత్మ్యమునకు నాటకము సర్వాంగములను
పూర్వము నొకటిగా వ్రాసెడి. కాళిదాసులుగారు మహాకవి
లో కావ్యమునకు నాటకము మొదలుగు గురిసినది. నాటకము
సముదాయముగా సమీక్షముగా పాఠకు మనోరంజనముచేసి
కావ్యము వాఙ్మయమున నొక విశిష్టముగా నాకృతి
కొనినది.

నాటకమునకు మొదలుగా కావ్యమును సుకరిముగా
జూజుగొనుట కనువుగా సమీక్షము మూర్ఖములగు భరి
భావములు కావ్య స్వరూపమును వివరించుచు, లలిత
దాహరణములతో సమన్వయించుచు, అన్వాద ప్రకారముల
నుపపాదించుచు పాఠకు నామాన్యమునకు మహాపశ్చాత్తాప
గావించిరి. సంకీర్ణముగా వారు నిరూపించిన కావ్య స్వరూప
నామగ్రంథము:-

కావ్య హేతువు

ప్రతిభ, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసములు కావ్యమునకు హేతువులు. వీరిలో ప్రతిభ ముఖ్యము. ప్రతిభా హేతుములగు శృంగారము రాగోన్మేషము.

కావ్య స్వరూపము

‘రమణీయమగు ఉత్థము సచ్చునట్టి వాక్యము కావ్యము’
శబ్దము:- వాచకము, లక్షకము, స్వంజకము అని మూడు విధములు.

అర్థము:- వాచ్యము, లక్ష్యము, వ్యంగ్యము అని మూడు తీరులు.

కావ్య జీవితము:- కావ్యమునకు హాసమువంటిది వ్యంగ్యము. ఇదియే ధ్వని యనబడును.

గుణములు:- మనుష్యునకు శౌర్య యాదులవలె రసవ్యంజకము లగుచు కావ్యమునకు శోభను గల్గించునవి గుణములు. మాధుర్యము, ఓజస్సు, ప్రసాదము, మృదులగునవి పదునాలుగు గుణములు.

రీతులు:- వైదిక, గౌడి, పాంచాలి, యని ఆయా దేశీయుల అభిరుచిబట్టి రచన మూడు విధములు, విభాగంబు బడినది.

వృత్తులు:- కైశిక, ఆరభటి, సాత్వితి, భారతి యని నృత్తము నాలుగు. ఇవి రసావస్థానమును సూచించును.

శయ్య:- పూలదండలో పూవులవలె అనురూపములగు పదములు ఒండొంటితో జేరిన యా పాండికయే శయ్య.

పాకము:- అర్థ గాంభీర్యము పాకము. అర్థము నులుపుగాఁ దోచుట, విలంబముగఁ దోచుట యను భేదమున నిది ద్వాిత్రాపాకము, నారీకేశ పాకము మొదలగు పేళ్లతో వ్యవహరింపఁబడును.

అలంకారములు

శరీరమునకు నగలు అందమును పెంచుచేయునట్లు కావ్యమునకు అలంకారములు శోభాతిశయమును గూర్చును.

భాషతోనే అలంకారములు పుట్టినవనఁదగును. తాను చెప్పఁదలచిన విషయమును స్పష్టముగాను చక్కగాను శ్రోతకుఁ దెలియుటకు అలంకార యంతముగ భాషించుట వక్తకు స్వభావము. అట్లు నై సర్గముగ నేర్పడి భాషలోఁ గలిసి యున్న పలుకుబడులనే కావ్య మీమాంసకులు వేఱువేఱుగా నేరికూర్చి ఆయా అలంకారములుగా పేళ్ళువెట్టి స్వరూపములను నిర్వచించిరి.

అలంకారముల సంఖ్య:- అలంకారములు క్రమముగఁ జెరుగుచు వచ్చినవి. భరతుఁడు శబ్దాలంకారములలో ఒక యమకమును, ఉపమ రూపకము దీపకములను మూఁడు అలంకారములను మాత్రము పేర్కొనెను. ఇట్లు అల్ప సంఖ్యతో ప్రాచీనభాషావిజ్ఞుల వీనిని దండి కిర; మమ్మటుఁడు ౧౮; విద్యానాథుఁడు ౬౬; జయదేవుఁడు అలంకారముని హరికారుఁడును ౧౦౦; అప్పయ దీక్షితులు ౧౧౫ వఱకు జెంచిరి.

అలంకార వసంతము

ఈ యలంకార వసంతమున మొత్తము ౯౮ అలంకారములు స్వరూపోదాహరణములతో సమన్వయింపఁ బడినవి. అలంకారముల క్రమము స్వరూపము ముఖ్యముగ *వారణాసి ధర్మనూరి అలంకార రత్నాకరమును అనుసరించి నిర్ణయింపఁ బడినది. అందులేని కొన్ని యలంకారములు రసగంగా ధరమునుండి గ్రహింపఁబడినవి. గ్రంథ విస్తృతి గాఢములకై అలంకారముల యనంతర భేదములను వదిలి ప్రధాన స్వరూపమే నిరూపింపఁబడినది.

కావ్యమీమాంస సంస్కృతములో అపారముగా జరిగినది. తెలంగాణలో కావ్యాలంకార చూడఁజూచి, సరసభూపాలీ

*వారణాసి ధర్మనూరి అంధ్రీ దేశమునందలి సంస్కృత విద్వత్కవి శేఖరులలో అఖండ శుశ్రూష వార్జించిన మహనీయుఁడు. ఈ కవిచంద్రుఁడు కీ. ౧౫ శతాబ్దము నాటి వాఁడు. తెనాలి సమీపమున నున్న కళవరము ఈతని జన్మస్థానము. ఈ విద్వత్కవిశ్రవణుఁడు రచించిన కృతులేవి:-

౧. కృష్ణాన్తుతి ౨. సూర్య శతకము ౩. బాల భాగవతము ౪. హంస సందేశము (ప్రాకృతము) ౫. కంఠ వధ ౬. సరకామర విజయ హ్యాయోగము ౭. సాహిత్య రత్నాకరము. వీనిలో సాహిత్య రత్నాకరము పది తరంగముల గొప్ప యలంకార కావ్యగ్రంథము. ఇది కావ్యమీమాంసా జగతిలో అంధ్రీ ప్రతిభకు నిదర్శనముగా నిలువఁ దగినది. ఈతని తల్లిజాని గురించి పవిత్ర రమణాచారియలుభట్ట విమర్శకాగోపాలగుప్తాచార్యుల ఈయఁజ్ఞి పీఠరాఘవాచార్యులు, ఎం. ఏ., గారి 'Dharmasuri's life and works' అను అంగ్ల వ్యాసముఁ జూచుచు.

See New Indian Antiquary, Vol. II, No. 7, pp. 101-102, Oct., 1930.

యము, ఆంధ్ర చంద్రాలోకము, + కువలయానంద ప్రకాశక,
అను ప్రాచీనములును, శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారి అలం
కార సంగ్రహము; శ్రీమార్క ఇ. టి. శ్రీనివాసాచార్యులగారి
సాహిత్య చింతామణి; శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి
ఆంధ్ర సాహిత్య దర్పణము, శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ
శాస్త్రిగారి ఆంధ్ర దశరూపకము; శ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్య
శాస్త్రిగారి ఆంధ్ర కావ్యాదర్శము; శ్రీ కాంఠూరి నరసింహ
చార్యులగారి కావ్యప్రకాశ వివరణము; శ్రీ వెల్లాల నదాశివ
శాస్త్రిగారి కావ్యాలంకార సంగ్రహము; శ్రీ కట్టమంచి రామ
లింగారెడ్డిగారి కవితత్వ తత్త్వవిచారము; శ్రీ కురుగంటి సీతా
రామయ్యగారి అలంకార తత్త్వము; శ్రీమార్క శిరోమణి
వేదాల తిరువేంగళాచార్యులగారి ఆంధ్ర కావ్యాలంకార సూ
త్రవృత్తి (వీరి ఆంధ్రధ్వన్యాలోకము అముద్రితము); శ్రీ జమ్మల
మడక మాధవ రామశర్మగారి నవరస గంగాధరము; శ్రీమార్క
రాఘవయ్యగారి కావ్యత్వ; నా 'ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశో
భూషణము' మొదలగు నవి కొన్ని యర్వాచీనములును కావ్య
మీమాంసా గ్రంథములలోఁ బరిగణింపఁ బడునవి.

వీనిలో ఒండు రెండు తక్కు తక్కునవన్నియు కావ్య
సామగ్రియగు నాయక శబ్దార్థ రసగుణ దోషభవ్యస్యాలంకార
ముల నెల్ల నిరూపించునవి. అలంకారములను మాత్రమే నిరూ
పించునవి యరుదు. కావున అలంకార జ్ఞానువుల కుపకరించు

+ ఈ గ్రంథము అముద్రితము. కటిక వేసి రామకవి రచితము. మిత్రులు
శ్రీ మహావరము ప్రతాపరెడ్డి, బి. ఎ., బి. ఎల్., గారి కడ నీవి లిఖిత పురి
గలదు.

రీతిని ప్రాచీన సవ్యాలంకారముల సమన్వయరూపమున ప్రకృత గ్రంథము నిబద్ధింపఁబడినది. వర్ణముహత్త కూడ కావ్యముహత్తకు ప్రధాన కారణములలో నొకటియని యాలంకారుల యభిమతియు. కావున వాల్మీకి కాళిదాస భవభూతి భోజ రాజాదులు ఆదరముతో తమ కావ్య వస్తువుగా స్వీకరించిన యభిరామముగు రామ వృత్తమే ఈ అలంకార వసంతమును బరిమళింపఁ జేసినది. గోపాలపేట నిజాం రాజ్యమున మహాబూబు నగర మండలములోని యొక ఆంధ్ర సంస్థానము. శ్రీరాణి రంగనాయకమ్మగారు ఈ సంస్థానమున కధీశ్వరులు. ఈ కృతిని ప్రకాశింపఁ జేసిన శ్రీ చించోడు గోపాలరెడ్డి దేశముఖుగారు ప్రధాన రాజ బంధువులు. వారి యభిమతానుసారము ఇందలి ప్రతి పద్యమును గోపాలపేట రామ నామాంకితము చేయఁబడినది. పురుషోత్తముఁడగు శ్రీరామచంద్రుని కీర్తి సురభిశముగు నాయాయలంకార వసంతమును సహృదయ సోదరుల కరకమలములఁ బెట్టుచు

‘కావ్యమృతాకలనయా మృదుశీతలాని
శ్రీరామ దివ్య యశసా సురభీకృతానా
యేషాయావాంసి ఘనసార సమానికేషాం
ఏషా కృతిర్విశిష్టతాం కమపి ప్రహగమ్’

అని శ్రీధర్మసూరివలెనే నేనును ఆసించుచున్నాను.

ఈకృతిని వెలువడఁ జేసిన సహృదయులగు శ్రీ చించోడు గోపాలరెడ్డి దేశముఖుగారికిని విజ్ఞానవర్ధిని పరివత్తువారికెని గృతజ్ఞుఁడను.

తారణ వసంతము
శ్రీరామవమి

చలమచర్ల రంగారావులు
గ్రంథకర్త

కృతి ప్రకాశక ప్రశంస

శ్రీమహిళా శిరోమణికిఁ జెన్నల రారెడుపాలవెల్లి; నా
ణీముదితామ తల్లికకు నృత్యకళా భవనంబు; కీర్తికాం
తామణి రాజివాసము; విధాన నికేతనమెల్ల శ్రీ లకుం
గామిలగోత్ర) మీ జగతిఁగల్పకిమై విలసిల్లు నెల్లెడఁ. ౧

ఆమహితాన్వ వాయకలశాంబుధి శీతకరుండు, యాచక
స్తోమచకోర బృందపరితోషి నుండరమూర్తి, నద్యశో
ధాముఁకనలరెడ్డి, జనతా పినుతామల ఎత్తునుండునై
ప్రేముడినేలె మేలనఁగఁ బృథ్విసి చించోడు మండలావసఁ. ౨

ఘనఁడారెడ్డికి నిత్యమంగభుండు రంగారెడ్డి జన్మించె, న
జ్జనలోక ప్రవరుండు, ధీమహితుఁడా నస్యి ప్రోల్లాసియున్
వనితాతల్లజఁ జెండ్లియాడె నరనాంబాదేవి; నవ్వాను నో
మిననోముల్ ఫలియించివుట్టెయశముల్ మిన్నంట గోపాలుండే ౩

మెప్పించె వేల్పుల నొప్పాగు పూజల
వర్ధిల్లు శుభములే భక్తవరుండు
భూషించె సూగుల భూరిసంస్కృతులతో
వాసీమించంగనే వాగ్విలాసి
కాపాడెనర్థుల ఘనదానములు సేసి
మేలుమేలనఁగ నే మేటిదాత

రక్షించెఁ బ్రజనెల్ల రమణీయ వృత్తుల
 ఖ్యాతిగాంచంగనే యధిగుణుండు
 సీతనజ్జన గోష్ఠులఁ బరఁగువాఁడు
 సీరజాతాక్షు హృత్ప్రేమ నిల్పువాఁడు
 కూర్మక గవితామృతమ్ములు గోళిలువాఁడు
 భవ్యగుణములవాఁడు గోపాలజేడు. ౪

అనయంబా దమయంతి సీత యనసూయాదేవి మున్నెనె పా
 వన చారిత్రంబు సచ్చరిత్రంబు మదికభావించి యుప్పుఁగు నా
 యన సూయావనితా విభూష, తన భార్యారత్న మైయొప్పి మ
 న్ననెక్కెక్క శుభసంతతుల్ వడసియానందించుగోపాలుఁడున్. ౫

ఉల్లమువల్లవింప మధురోజ్జ్వల రామకథామృతమ్ములక
 బెల్లుగఁగోలి యీశ్వరిని వెల్పడఁజేసె నుదారుడైన భూ
 వల్లభశల్లజుం డితఁడవారిగఁ దామరతంపరై యశో
 వల్లరి దిగ్వితానముల వాసిలఁజేయఁ బరీమళఁబులక. ౬

ఆంధ్రభాషామాత యరుణాంఘ్రి యుగమున
 శోభిల్లుమల్లికా సుమములనెగ
 కీర్తినన్నతగాతి కీలడఁగై నేయ
 నఱవిచ్చు నంపంగి విరులనంగ
 కవితారమాకాంత కమనీయ గళనీనుఁ
 దనరారు వెలిదమ్మి ననలనంగ

సాభాగ్యభామినీ చారుఫాల తలాసఁ
 దులకించుమేల్జాజి యలరులనఁగ
 మించు, వానించు. నెఱి గుబాళించు నించు
 వీని వితరణ సత్కీర్తయల్ వివిధ గతుల
 సంతతంబును గావ్య సంతతశోభ
 లఖల హరిదంతరమ్ముల నలముకొనఁగ. 2

అశీస్సగంధి

శ్రీలుమేలు పేరు పెంపు చెన్ను మీఱఁగూర్చి, యు
 ద్వేల సౌఖ్యవై భవంబు వెల్లివాఱఁజేసి గో
 పాలరెడ్డి బోచుఁగాత ! భద్రమూర్తి నెమ్మి గో
 పాలపేట దివ్యధామవానుండే న రాముండే. ౩

విషయ సూచిక

విషయము	పుట	విషయము	పుట
పుష్పాంజలి	౧	అతిశయోక్తి	౨౬
యశోచైతన్యము	౨	అపహ్నము	౨౭
అలంకార సత్తారము	౩	పరివర్తనము	౨౮
శబ్దాలంకారపరిమళము		దృష్టాంతము	౨౯
శేకానుపాసము	౪	తూల్యయోగిత	౩౦
వృత్తానుపాసము	౫	దిపకము	౩౧
లాటాను ప్రాసము	౬	నిదర్శనము	౩౨
పునరుక్తవదాభాసము	౭	వ్యతిరేకము	౩౩
యమకము ✓	౮	సహోక్తి	౩౪
నిరోధ్యము	౯	విరోక్తి	౩౫
ముక్తపదగ్రస్తము	౧౦	సమాసోక్తి	౩౬
లీన ద్విపదము	౧౧	శేష	౩౭
సర్వలక్షువు	౧౨	శరీరము	౩౮
పార్శ్వవిభక్తికము	౧౩	ప్రస్తుత పరిశయ	౩౯
అర్థాలంకార పరిమళము		పర్యాయోక్తి	౪౦
ఉపమ. ౧ ✓ ౧౪	౧౪	పర్యాయము	౪౧
ఉపమేయోపమ,	౧౫	పరివృత్తి	౪౨
అనన్వయము	౧౬	విశేషము	౪౩
అసమము	౧౭	పరిసంఖ్య	౪౪
ఉదాహరణము	౧౮	సముచ్చయము	౪౫
స్వరణము	౧౯	ఉత్కరము	౪౬
ఉపమకము. ౨	౨౦	సమాధి	౪౭
పరిణామము	౨౧	వికల్పము	౪౮
సందేహము	౨౨	యథాసంఖ్యము	౪౯
సాంప్రదిమము	౨౩	కారణమాల	౫౦
ఉద్దేశము	౨౪	మాలాదీపకము	౫౧
ఉత్పేక్ష	౨౫	పాఠము	౫౨
		ఏకావలి	౫౩

విషయము	పుట	విషయము	పుట
కావ్యలింగము	౫౪	పంజీపము	౭
ఆర్థాంతరన్యాసము /	౫౫	నూత్నము	౭
అనుమానము	౫౬	ప్రాధోక్తి	౭
ఆర్థపత్తి	౫౭	లలితము	౮
ఆక్షేపము /	౫౮	ప్రహరణము	౮
వ్యాజస్తతి	౫౯	విమోచనము	౮
విరోధాబాసము	౬౦	ఉల్లాసము	౮
విశేషోక్తి	౬౧	అవజ్ఞ	౮
విభావన	౬౨	అనుజ్ఞ	౮
విషమము	౬౩	తిరస్కారము	౮
సమము	౬౪	లేశము	౮
అధికము	౬౫	తదుణము	౮
అసంగతి	౬౬	అతదుణము	౮
యక్షి	౬౭	మీలనము	౮
విచిత్రము	౬౮	ఉదాత్తము	౮
బావికము	౬౯	రసవత్తు	౮
అన్యోన్యము	౭౦	క్షేయము	౮
సామాన్యము	౭౧	ఉద్బస్థిత్తు	౮
స్వబాహు	౭౨	సమాహితము	౮
వ్యాఖ్యోక్తి	౭౩	బాహోదయము	౮
పక్షోక్తి	౭౪	బావసంధి	౮
ఉత్తరము	౭౫	బావశబలత	౮
ప్రత్యేకము	౭౬	సంస్కృతి	౮
వ్యాఖ్యాతము	౭౭	సమైక్యము	౮

విజ్ఞానవర్ధిని గ్రంథావళి ౪.

అలంకార వసంతము

కా రణ వ సంతము

౧౯౪౪

‘శిరోమణి’

చలిమచర్ల రంగాచార్యులు

నర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తపి

ప్రతులు 300

ప్రథమ ముద్రణము

తారణ వసంతము

30. 3. ౧౯౪౬

వెల రు. ౧-౦-౦

ప్రేమసాగర ముద్రణాలయము,

హైదరాబాదు

శ్రీ

అలంకార వసంతము

పుష్పాంజలి

శ్రీరమాసతి యెఘజెన్నొంకిన్నిండు

సాదామిసీరుచి సంతరింప

భారతీపతి పూత భారతీనాదంబు

మృగులగర్జితగతి ముదమునింప

బృందారకేంద్రాది బృందారబృందముల్

ప్రముదితచాతిక ప్రథగక్షింప

ఆనందితాశేష హాసేశసంఘముల్

నీలకంఠమ్ముల లీలఁబెంప

సారకరుణామృతాసార ధారలొలుగు

దివ్యవారిదమా ! నీకిదే సమస్సు

రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !

విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

అలంకార వసంతము

యశోవైభవము

మహతితీగైఁగెఱ మోగిఁగి మందాకినినిదోఁగి
పొందామరలమేలి పొలుపులెంచి
వాల్మీకినూక్తిగుబాళించి మునిజన
పావనహృదయాలఁ బరిమళించి
కాళిదాసునిపల్కు కప్పురమ్ములు రేఁపి
భవభూతి వాక్సుధఁ బ్రతిఫలించి
భోజరాజు పగిడి ముత్యాలు గై నేసి
భాస్కరు కరముల ప్రభదలిచ్చి
మొల్ల మల్లెల ఘుమఘుమల్ కొల్లఁగొట్టి
నిఖిలవాఙ్మయ వీధి వెన్నెలలుగాయు
నీయశోవైభవమె యిందు నివ్వటిల్లు
విశ్వనాథనామ ! గోపాలపేటరామ !

అలంకార సత్కారము

మహితశబ్దావళి మధురాన్ధ నిసహంబు

లలిత శరీర కిల్పనమునేసి

సకిలశోభాహేతు సద్వ్యంగ్య మర్యాద

దీపింపఁ బ్రాణప్రీతిప్రజేసి

గుణభావ సంగతి కొమరారఁ గూడిచి

నృత్యమహత్తల నెనఁగఁజేసి

పాక రసాంచిత బంధుర రీతులు

విమలభక్తి నివేదితములునేసి

మృదుల శయ్యాపచారముల్ మెఱయఁజేసి

సదమలాలంకృతుల నిన్ను సత్కరింతు

రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !

విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

అలంకార వసంతము

శబ్దాలంకార పరిమళము

చేకాను ప్రాసాలంకారము

స్వరూపము:- 'చెంజేసి వ్యంగనముల ఒంటలకు వ్యవధానము లేకుండగ
అవృత్తి గలిగిన చేకాను ప్రాసమగును.'

ఉదా:- రాజరాజత్పదాంభోజ సద్గుణరాజ
రాజిత! శుశ్రీహాలిరాజమాన!
భానురధీరధీ! ప్రిణతార్తిభంజన!
జనమనోరంజనసాంద్రచంద్ర!
శతపత్రపత్ర! సమ్మితనేత్ర! శుభగోత్ర!
గోత్రవర్ధన సుచరిత్ర! జైత్ర!
శ్రీరమణీమణీ శృంగారవన! వన
మాలికావాసిత మహితవక్ష!
అఖల సజ్జన నిత్యకల్యాణకేతు!
దుష్టదాసవ కులమహాధామకేతు!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమస్వయము:- ఇట్ల రాజరాజ; రాజరాజి; జనజన; పత్రపత్ర; గోత్ర
గోత్ర; మణిమణి; కనకన; అనివ్యంజన యుగ్మములకు వ్యవధానము
లేకుండగ అవృత్తి గలుగుట విడి చేకానుప్రాసమైనది.
చేకులన విద్వాంసులు. వారికభిమతమైనది గావున దీనికి పేరువచ్చినది.

వృత్త్యను ప్రాసాలంకారము

స్వరూపము:- సంఖ్యా నియమము లేక ఒక యక్షరమునచే గాని, రెండక్షరములచే గాని, మూడక్షరములచే గాని అప్పటి గణింపచో వృత్త్యను పొసగును.

ఉదా:- పాలు పొలీయాల జాలు మేలగుమలై,
పూలు వెన్నెలలు ముత్యాలక్రీలు
మేరుగైరికవార సార మారుణజఫా
వారి రత్న ప్రిభోదారసృతులు
వ్యాలోలసీల తమాల కాలోరగ
క్ష్యేళ కాలిందినీవేల్లితములు
తేనెలు కపురంపు సోసలు నమృతంపు
వాసలు మిన్నేటి జానుగతులు
సృష్టిసామగ్రిగాఁగ సృష్టించె ధాత
త్వద్యశంబు, శూరత, హేతి, వాలుఁగనులు
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమస్వయము:- మొదటి పాదము మూడవ పాదములలో లకారమునకును, రెండవ పాదమున రేఫకును, నాలుగవ పాదమున నకారమునకును అనకృదా వృత్తి గలుగుట నిది వృత్త్యనుప్రాసమైనది

అలంకార వసంతము

లాటాను ప్రాసాలంకారము

స్వరూపము:- 'ఒకానొక తాత్పర్య విశేషము దోచుచు' బౌద్ధములు
పునరుక్తములగు నేని లాటానుప్రాస మగును.'

ఉదా:- జానకీపతినెంచు శబ్దంబు శబ్దంబు
చక్రపాణి వచించు శక్తి శక్తి
విష్ణుగాధలఁ దేలు వృత్తంబు వృత్తంబు
గోవిందుఁబొందిన గుణము గుణము
మరవై రి భూషించు భూషలు భూషలు
శ్రీనాథుఁడొప్పిన రీతి రీతి
సాకేతపతిమెచ్చు పాకంబు పాకంబు
శరధిశాయివెలుంగు శయ్య శయ్య
రామచంద్రుఁడురంజించు రసము రసము
కమలలోచను వర్ణించు కవిత కవిత
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతరామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇందు 'శబ్దము శబ్దము' 'శక్తి శక్తి' మొదలగు పద
యగ్రములలో, ఆపృథ్వులయిన పదములు స్వప్రయోగ సామర్థ్య
మువలన భగవద్విషయిక కావ్య ప్రయోక్తములైన శబ్దాదులేయంతట
ములుగాని అన్యములుగావను తాత్పర్య విశేషమును గలిగించుచున్నవి
కాన ఇది *లాటాను ప్రాసమైనది.

*లాటదేశములకు ప్రియమైన అలంకారము గావున నిది లాటానుప్రాస
మనఁబడుచున్నది.

పునరుక్త వదాభాసాలంకారము

స్వరూపము:- అర్థము పునరుక్తమైనట్లు తోచు శబ్దములు ప్రయోగింపబడిన పునరుక్తవదా భాస మగును.

ఉదా:- నత్కలానిధి రాజచంద్రుండు మృదుకర
రంజిత కువలయప్రీతితయశుడు
తేజస్వి యూర్జస్వి దీప్యతృతాపుడు
మిహిరుడులోకైక మిత్రమూర్తి
శంకరుం డుగ్గుండు శాసితకాముడు
వర రాజమకుటుండు పురహరుండు
సుమనసోల్లాసుండు సురగణాహ్లాదుండు
పాలితవిబుధుండు ప్రణతహితుండు
భాస్కరాస్వయుండగు రామభద్రుండంచు
వందులొనరింతు నీకు కై వారములను
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమున్వయము:- ఇట్ల ఒకొక్క పాదములోను ప్రయోగింపబడిన పదములు వివేకముతో సమావార్యములుగఁ దోచును. కాని విచారించి పుష్పత్పత్తిగ విశేషార్థములు పరిశీలించఁగా అన్నియు వేరు వేరు అర్థము నిచ్చునవియే యగును. ప్రకరణార్థమునకు శోభగలిగించును నిది యలంకారమైనది.

అలంకార వసంతము

యమకాలంకారము

స్వరూపము:- అర్థభేదము గలుగ స్వరసహితమలగు వ్యంజనములకి
అవృత్తిగలిగిన యమకాలంకారమగును.

ఉదా:- పొగడొందు నేరాజు నగరాజ నగరాజ
సముడన దాన సారములయందు
పాలుపొందు నేపతి పుల్లొబ్బ పుల్లొబ్బ
నిభుడన రుచికళా నిరితులందు
వర్ధిల్లు నేవాగ్ని వాగీశ వాగీశ
కల్పడై సృష్టి ధీ గరిమలందు
ముద మొందు నేభోగి భోగింద్ర భోగీంద్ర
నభటుడై ధూర్వా విభుతలందు
రాజమాతుడై కీర్తి విభ్రాజమాన
దిశదిశారాజి దిశపథ తనియవరుడు
రమ్యగుణధామ! నిజ్జనారామనీను!
విశ్వసుతినామ! గోపాలపేలతామ!

సమన్వయము:- ఇట్ల నగరాజ నగరాజ, పుల్లొబ్బ పుల్లొబ్బ, అనురీతిగా స్వర
సహిత వ్యంజనావళి యావృత్త మైనది. అర్థ భేదమును గలదు. కావున
విదియమక మైనది
ఆది మధ్యంత్ర యమకమని యమకము మూడు విధములు. ఇది మధ్య
యమకము.

నిరోష్ఠ్యము

స్వరూపము:- 'ఓష్ఠ్యముగు వర్ణమొక్కటియు ప్రయోగింపకుండే నిర్వహించిన రచన నిరోష్ఠ్యముగను.'

ఉదా:- కడలి సృజించితగాధత దెలియఁగ

తార్కాణ నదితటి దయకన్యత !

క్షాంతికి సాక్షిగా సంతరించితి క్షీతి

స్థిరత కచల రాజి చేసి తీశ !

ఖరికర కింకారి కాంతికి చిన్నియ

చంద్రిక కీర్తికి నాటి శాన్తి

నకలగతి కఖండ శక్తి సదాగతి

సింగిని ఘనత కెనంగ నెనఁగ

అఖల శక్తినిఁజూట నీ యఖల జగతి

చిత్ర చిత్ర చరిత్ర ! శ్రీ శ్రీ శత్ర !

రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామనీమ !

విశ్వసతనామ ! గోపాలవేటరామ !

సమన్వయము:- ఉకారము, ప ఫ బ భ మ యను వర్ణములు ఓష్ఠ్యములు. ఆ ఓష్ఠ్యములు లేకుండఁగ ప్రస్తుతోదాహరణ పద్యము (మకుటము గాక) నిర్వహింపఁబడుట నిది నిరోష్ఠ్యము.

ఇది చిత్ర చరిత్రయని కూడ వ్యవహరింపఁబడును.

ఇట్లే 'అచల జిహ్వము' తలకట్టు, గుడులు, కొమ్ములు, అక్షర విలోమము, ఏకాక్షరి, ద్విక్షరి, త్ర్యక్షరి మున్నగు నియమములతో సాగింపు రచనలన్నియు చిత్ర కవితగా వ్యవహరింపఁబడును. రస భావాది విశేషములు లేక పోవుటచే ప్రతి భావంతులగు మహాకవులు ఈ గడ్డి పూలకై యెక్కువ పాఠకూడరు.

అలంకార వసంతము

ముక్తపదగస్తము

స్వరూపము:- 'విడిచిన పదమునో పదైకదేశమునో తిరిగి గ్రహించును.
చేయు రచన ముక్త పదగస్త మగును.'

ఉదా:- వనమాలికానూన వరసౌరభోల్లాస
చంచరీకోద్గీతి చలితనయన !
నయనాంచల తరంగ నవనాట్య చాతురీ
గుంఫిత శ్రీముఖ కుముదచంద్ర !
చంద్ర సీరక్షీర సద్ధార నీహార
తారావళి సుధాసార క్షిరి
క్షిరి మహోరుచి స్ఫూర్తి వాసితచిత్త !
సురగణాశ్రిత దివ్య చరణపద్మ !
పద్మభన ముఖ్యసంస్తుత భద్రహావ !
హావ జిత పుష్ప చాప ! నీరూపుఁ జూపు !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- పాదాంతములందు విడిచిన పదములను తిరిగి గ్రహించి
ద్వితీయాది పాదాదులుగా నుపనిబద్ధించుచు రచింపఁ బడును నిత
ముక్త పదగస్తమైనది.

పాదాంతములందు విడిచిన పదములనే గ్రహింపవలెనను నియమము
లేదు. పాదమధ్యగతపదములను గ్రహించి కూడ ఈరచన నేయ
వచ్చును.

లీన రచన

స్వరూపము:- ఒక పద్యములో మఱియొక పద్యము ఇమిడి యుండు నట్లు రచించిన రచన లీనరచన యనబడును.

లీన ద్విపదము

‘సాంద్రమేఘము నీవు చాతకమేను’ నీ
 కరుణ వర్షింపవే కస్తీదీప
 ‘చంద్రుండవీవు నే చంద్రకాంతమను’ నీ
 కరముల మలయించు గాసిదీప
 ‘కుసుమంబు నీవు నే కొదమ తుమ్మెదను’ నీ
 పజ్జరేర్పింపు పిపాస దీప
 ‘రస మానసంబీవు రాయంచ నేను’ నీ
 యండఁ జేర్చుకొనుమ ! యలఁచి దీప
 ప్రకృతి సిద్ధము మనకిట్టి బాంధవంబు
 విడువఁజూడక కావవే విశ్వనాథ !
 రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
 విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఈ యుదాహరణ పద్యమున ఆద్యంత చిహ్నములు
 (‘) గల నాలుగు భాగములు గలిసి రెండు ద్విపదలగుచున్నవి.
 ఇట్లే వివిధ లీన రచనల నెఱుంగునది. దీనికే గర్భ కవిత్వమని ప్రసిద్ధి.

సర్వలఘువు

స్వరూపము:- ‘లఘువులగు వర్ణములతోనే సర్వ రచనయు నిర్వహించిన సర్వలఘు వనఁబడును.’

ఉదా:- నయనరుచిజితకమల ! నవజలద నమవిభవ !
మహితమణి ఘృణిరుచిర ! మధురవృద్ధయ !
పరమపద సుఖభవన ! సురవినుత చరణయుగ !
మునినిచయ నుతచరిత ! భువన భరణ !
కలికలువ వనదహన ! బలిమకుట నిహింపద !
దనుజఖిల కులతిమిర తరణి కిరణ !
భవజలధి తరణపద ! వరనిగమ గణవినుత !
భజన వరజన దురిత పటల శమన !
మద మము గరుణాగనుము వనధిశయన !
శరణు దశరథ వరసుత శరణు శరణు !
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- లఘువులతోనే నిర్వహించఁబడుట నిది సర్వలఘువై నది

విశేషాంశము:- ఒక్కొక్క పాదము ముప్పదియాఱు లఘువులుగల నాలుగు డీర్ఘ పాదములపైన లేట గీతియో, ఆట వెలఁదియో చేర్చిన సర్వ లఘు సినమగును. పాదములలోని మొదటి యాఱు గణములు పదము విడివడునట్లు కూర్చిన పద్యమునకు ఒకటియే చక్కని గజ్జల గుణివు నడక వచ్చి వీనుల విందగును.

సార్వవిభక్తికము

స్వరూపము:- 'విభక్తులన్నియు వరుసగా వచ్చునట్లు పదవిశ్వాసము చేసి రచించినయెడల సార్వ విభక్తికమగును.'

ఉదా:- రాముఁడు జగదభిరాముఁడు నజ్జనా
రాముఁడు వెలయుంచె రవికులంబు
రాముని సత్కిశాధామునిఁబావన
నాముని మునిపిల్చె నోమ మఖము
రాముచే సితకీర్తి సోముచే జానకీ
కాముచే ధనువయ్యె ఖండితంబు
రామునికై వీర్యసామునికై శ్రుతి
సీమునికై రాజు సీతనిచ్చె
రామునివలనఁ దలఁకిరి రాక్షసాళి
రామునకుసాటి గన్పట్టు రామునందు
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇందు రామ శబ్దము వరుసగా అన్ని విభక్తులతోను సంగతమై మల్లెపూల దండలో నడుమ నడుమ నిమిడ్చిన 'గులాబి' పూవు వలె నింపెనలాయచుండుట నిది సార్వవిభక్తికమైనది. సంబుద్ధి గీతము తుదిని తిబ్బింపఁ బడినదని గ్రహించునది.

అర్థాలంకార పరిమళము

ఉపమాలంకారము

స్వరూపము:- 'వాక్యార్థమునకు శోభా హేతువును సహృదయానంద
జనకమునగు బౌపమ్యము ఉపమాలంకారము.'

ఉదా:- సర్వలోకానంద సంధాయకము గమ్య
వదనంబు జాబిల్లి పగిది వెలయ
నకల మనోహర చారుతారీతులఁ
గందోయి పొందమ్మి పొందుసెంచ
అఖల ధూర్వహానికియా శక్తి భుజపీఠి
యహిరాజ భోగ సామ్యంబునొండ
నిఖిల జగద్రీక్ష నిర్దిద్రీ ఖేజంబు
చండ భాస్కరకాంతి సాటి నెనఁగ
అమల రఘువంశ కలశాబ్ధి సవతరించి
జగములేలెడి దేవ! యంజలి ఘటించు
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వనాథనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇందు భగవద్వదనాదికములకు జాబిల్లి మున్నగువాని
బౌపమ్యము చెప్పబడినది. ఈ సాదృశ్య వర్ణనము వలన సైనిక
ముగనే యుత్కృష్టములగు భగవద్వదనాదులకు మతీంత యతిశయము
వోచి భగవత్ప్రశంసా రూపమును ప్రకృత వాక్యార్థమునకు వన్నె
పొచ్చినది గావున నిది ఉపమాలంకారమైనది. ఉపమానము, ఉప
మేయము, సాదృశ్య వాచకము, సమాన ధర్మము అను నివి ఉపమా
సామగ్రి. పూర్ణ, లుప్త, తదవాంతర భేదములతో ఉపమాలంకారము
చెక్కు విధములు.

ఉపమేయోపమాలంకారము

స్వరూపము:- 'వీనితోపాటి వచ్చు మూడవ వస్తువు లేనేలేదను తాత్పర్యము వచ్చుటకై చేసిన, పరస్పరము ఉపమానోపమే యభావమును పొందిన రెండు వస్తువుల సాదృశ్య వర్ణనము ఉపమేయోపమాలంకారము.'

ఉదా:- జలధి నీవాటిది జలధి సాటివి నీవు
కొమరారు గాంభీర్య గుణమునందు
కనకాద్రి నీవాటి కనకాద్రి నముడీవు
జగము నిల్పగఁజాలు స్థైర్యమందు
సురళాళి నీజోడు సురళాళి తోడీవు
సర్వార్థ వితరణ సరణియందు
పురుహూతుఁడైన నీకు పురుహూతునకునీవు
సాటి వైభవ కళా కోటియందు
జానకీ జాని! ద్రావిడ సక్తమాని!
కావు మఱిమాని మము గనికరమాహుని
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- గాంభీర్యాది గుణములలో సమద్రోము—శ్రీరామ చంద్రుఁడు; కనకాద్రి— శ్రీరామచంద్రుఁడు అనురీతిని నిరూపింతులగు ఈ యిద్దరే గాని వారికిపాటి వచ్చు మూడవ వస్తువు జగత్తులో లేనేలేదను తాత్పర్యము వచ్చు రీతిని భావమ్యము వర్ణించబడుట నిది ఉపమేయోపమాలంకారము.

అలంకార వనతము

అనన్యాయాలంకారము

స్వరూపము:- 'దీనితోఁ బోల్పఁదగినది రెండవదిలేదు' అను అభిప్రాయముపచ్చనట్లుగా ఒక వస్తువునందే ఉపమానోపమేయభాషకల్పనము చేసి యావమ్మును వర్ణించిన అనన్యాయాలంకారమగును :

ఉదా:- భవదీయ నిర్వాణ వరకృపా స్ఫూర్తికి
పొలుపారు నీకృపా స్ఫూర్తిసాటి
భవదీయ నిస్సీమ వరశౌర్య దీప్తికి
దీపించు నీశౌర్య దీప్తిజోడు
భవదీయ నిర్మల వరతనూకాంతికి
శోభిల్లు నీతనూ సుషమయూమ
భవదీయ నిరవద్య వరగుణ రాజికి
రాజిల్లు నీగుణ రాజినమము
అన్య సామ్యంబు నీకు లేదనఘ చరిత !
భద్రకరనామ ! భాస్కర వంశసోమ !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనా రామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- నీకృపా శౌర్య కాంతి గుణములకు నీకృపాదులు సాటి యనుటవలన భగవద్గుణాదులకు సాటి ఉచ్చరివి మాతీయేపియు లేవని తాత్పర్యము పచ్చుచున్నది గావున నిది అనన్యాయాలంకారమైనది.

ఆసమాలంకారము

స్వరూపము:- ‘ప్రకృత వస్తువునకు సమమైనది లేనేలేదని చెప్పినచో ఆసమాలంకార మగును.’

ఉదా:- జగతీ తలంబెల్లఁ జల్లగావద్దిల్లి
నిష్వటిల్లఁగ నేలు నేర్పునందు
శరణార్థియైసంత శాత్రువునైనను
తనవానిగాఁ బోయి ధర్మమందు
అరింపఁ బడకయే యర్థమనోరథ
సిద్ధిగావించు ప్రిసిద్ధియందు
లఖల దుర్జన కోటి సల్లాడఁగాఁ జేసి
భాసిల్లు వరభావాలు బలమునందు
ఇందు నందేమి విశ్వంబునందు నెందుఁ
జూడ నీకెనయగు వాడు లేడు లేడు
రమ్యగుణధామ ! మునిజనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ప్రకృత వస్తువునకు శ్రీరామచంద్రునకు సమమైనది వాడు లేనేలేదనుట నిది ఆసమమైనది. కేవల నిషేధము అలంకారము కాదు; కాని ఇటు సప్తశ వస్తువులకు నిషేధము ప్రకృతము వస్తువునకు శ్రీరామచంద్రుడు సర్వ విలక్షణుడు అను విశేషమును బయలుపరిచి నిది అలంకారమే యని తాత్పర్యము. అనన్వయమున సాదృశ్య నిషేధము వ్యంగ్యము. ఇటు వాచ్యము. ఇది వీనికి భేదము.

ఉదాహరణాలంకారము

స్వరూపము:- 'సామాన్యముగాఁ దెలిసిన ఒక విషయమును అలంకారముగాఁ దెలుపుటకై అందులో ఒక విశేష భాగమును దీసి నిరూపించి ఆసముదాయ విశేషములకు అవయవావయవ భావము గలదని తెలియఁ జెప్పిన ఉదాహరణ అలంకారమగును.'

ఉదా:- మిత్రలేని యాయాయి మేలిగుణంబుల
కెన్నింటికో తా నె యిల్లుగాఁగఁ
దనరుచుండియు నొక్క తప్పచే లోకంబు
బహు దూషణములకుఁ బాత్రమునను
ఆభిజాత్య పరాక్రమాది గుణంబులఁ
బేరెన్నికను గన్న వీరుఁడయ్యు
నీచ మోహంబుచే సంఘతుండై కూలు
ననురేశ్వరుఁడు నశాస్మమాడ్కి
అఖల శుభగుణ రత్న రత్నాకరంబ!
యుజ్జ్వలానంత లీలా నముత్కరంబ!
రమ్యగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలవేటరామ!

సమన్వయము:- 'ఎన్ని గుణము లున్నను ఒక్క యనగుణముచే లోకము నిండింపఁబడును' అనునది సామాన్యము. లోకములో నొక్కడగు రావణాసురుని ఉదాహరణముగాఁ జెప్పి యాసామాన్యముగాఁ దెలిసిన విషయమే విస్పష్టము చేయఁబడినది గావున నిది యుదాహరణమైనది.
లోకము అవయవి రావణుఁడు అవయవము అని యిటు అవయవావయవి భావమును గుర్తింపవలెను.

స్మరణాలంకారము

స్వరూపము:- 'సప్తశ వస్త్వసుభవము వలన పూర్వాసుభవ జనితమైన సంస్కారమునకు ఉద్బోధము కలుగఁగా తత్సప్తశ వస్త్వస్మరణమును స్మరించుట స్మరణాలంకార మనఁబడును'

ఉదా:- జనకాత్మజామూర్తిఁ గనులార నేవిలప
శ్రీసతి యాపంబు స్త్రోత్రీకపచ్చి
లక్ష్మణు నేవా విలక్షణుఁ గన్గొన్న
భుజగాధి నాథుని పొలుపు దోఁచి
భరితుని సౌజన్య భరితు నాలోకింప
అల నుదర్శన లీల లాత్మవెలసి
శత్రుఁగ్ము సజ్జన శత్రుఁగ్ము వీక్షింపఁ
బాంచజన్యము మది సంచరించి
సిన్న దర్శింప పద్మాక్షు చిన్నె లెడఁగ
మెఱసి పులకితు లౌదురా నుచులు భువిస
రిమృగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వనాథనామ ! గోపాలచేటరామ !

సమన్వయము:- నీతారామలను, లక్ష్మణ భరత శత్రుఁగ్ములను దర్శింపఁగా మున్ను వైకుంఠమునఁ గాము నేవించినప్పుడు గలిగిన సంస్కారము ఉద్బుద్ధమై నీతారామాదులకు సదృశులగు లక్ష్మీ క్రియాపతులను తత్పరివారములను నుచులు స్మరించిరి గావున నిది స్మరణాలంకారమైనది.

అలంకార వసంతము

రూపకాలంకారము

స్వరూపము:- ఉపమేయమును మఱుగు పఱపకయే యందు ఉపమానము నాలోపించుట రూపకాలంకారము.

ఉదా:- మునిజవ ముఖ పద్మములు నెటి వికసించె
ఖలనేత్ర కైరవ కాంతులణఁగె
విజ్ఞాన జాగృతి వికసితై నెల్లెడ
ననురాంధకారము లంత మొందె
బుధచక్ర సంతాప మూర్ఖులు వడిశిగై
ప్రేనురాగము విశ్వ వీధిబర్హె
ద్విశకుళీలవ బృంద దివ్యగాన మెసంగె
దోమాళర విచేష్ట దొలఁగి చనియె
సింహ పీఠోదయాచల సీమ, రామ
భాను బింబంబు దోఁచ నద్వంద్వ దీప !
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోవానిపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇందు ఉపమేయ మగు రాయనియందు ఉపమానముగు భానువు, ముఖాదులందు పద్మాదులును ఆలోపించఁ బడుట నిది రూపక మైనది. రామఁడను భానుబింబము అని విగ్రహవాక్యము చెప్పుకొనవలసి యుండుటచే ఉపమేయము అపన్నానింపను బడలేదని శాత్పర్యము. ఇది సమస్త వస్తు విషయకము. సావయవ విరచయవ పరంపరిత భేదమున రూపకాలంకారము బహువిధము.

పరిణామాలంకారము

స్వరూపము:- 'ఉపమేయము ప్రకృత కార్యోప యోగాధము ఉప
మానాకారమునఁ బరిణమించుచో పరిణామాలంకారమగును.'

ఉదా:- అంకఁబు నేర శ్రీచలకేరుహక్షికిఁ
జెన్నారు పూవుల శిబికయయ్యె
అవబ్బ ధంబులు నేయ నెనీ సురాధికి
రంగాయ నమృత తరంగమయ్యె
భవసింధుఁ దరియింప భువిభక్త కోటికి
నొయ్యారి ముత్యాల యోడయయ్యె
తాపంబు వాయుఁగాఁ దాపసోత్తములకు
మెఱుఁగు లీనెడి దివ్య మేఘమయ్యె
మంగళభృజ పద్మాని సంగతంబు
లోక భద్రాకరంబగు నీ కరంబు
రమ్యగుణభామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- శ్రీరామచంద్రుని చాస్తము ఉపమేయము. అని నీతా
దులను అంకాశ్రయజూచి కార్యోప యోగాధము ఉపమానమగు
పుష్ప శిబికాదుల రూపమునఁ బరిణమించుట నిది పరిణామాలంకారము
రూపకమున అప్రకృతము అరోపమున ప్రకృతోపరంజనము మాత్ర
మగును. ఇటనో ప్రకృత తాదాత్మ్యము నె పొందును. ఇట్లే
వీనికి భేదము.

అలంకార వనంతము

సందేహాలంకారము

స్వయాశ్రయము:- 'కవి సమ్రాట్' పైన సాదృశ్యమువలన ఉపమానోపమేయములు సందేహమునకు విషయములగు నేని సందేహాలంకారముగనును.'

ఉదా:- అరువులు వోసిన యవరజి బొమ్మయో!
నిలుకడల్ నేర్చిన కిలికి మెలుపా!
మెయిదాల్చు పూపింటి మేట్కికై నేరుపో!
చెలువయైనిలుచు ప్రాబలుకు కులుకొ!
తావుల నెగజిమ్ము నీవుల తీవెయో!
పాలేరు పంచు ముత్యాల సరము!
ఇలువేల్పు కేగింటి వెలిదామరల చాలా!
రాజల్ల దరిజేరు రాచసిరియో!
తెలియ నేరము సాబగుల నొలుకు నీదు
కెలన నున్నట్టి దెవ్వరో కీర్తిసాంద్ర!
రమ్మగుణధామ! నజ్జనా రామనీమ!
విశ్వచుతనామ! గోపాలపేటరామ!

నమస్కరము:- ఉపమేయముగు సీతాదేవియు, ఉపమానములగు అవరంజి బొమ్మ మొదలగునవియు సందేహ విషయములగుట నిది సందేహాలంకారము. శుద్ధ, నిశ్చయగర్భ, నిశ్చయాంత భేదమున నిది మూడు విధములు.

ఈ సందేహము ప్రకృతోప కర్తవ్య హేతువగునట్లు కవి ప్రతిభోక్తావీతము గావుననే యలంకారమైనది. కావున కేవల లౌకిక సందేహము అలంకారము గాదని తాత్పర్యము.

(భ్రాంతిమదలంకారము)

స్వరూపము:- ఉపసమృత సాదృశ్యము కలన ఉపమేయము ఉపమానముచే పలుకు వడిపోవ, నందు ఉపమాన భ్రాంతి భవము గలిగినచో భ్రాంతిమదలంకారమగును.

ఉదా:- కాలోగ్ర మాహిష ఖరఖర ఘట్టనం
బనుకీటి యనుకులు వణకిపోవ
విజయదుంభి శబ్ద వీచీసరంసర
యని నెమ్మి నమకులు దనరుచుండ
సమయ సముదృశిత జలద గర్జితమితి
హాలిక మనము లొహ్లాద మొంద
వాణీ కరోల్లాన వీణాస్వనంబని
కూర్చి గంధర్వులు గొండ్లిపల్ప
దిక్కు లెల్లను మార్తొగి పిక్కిటిల్ల
నీదు కోదంక లంకార నాచ మెనెగు
రమ్యునిధామ! నజ్జనారామనీమ!
ఏశ్వనుతినామ! గోవాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఉపమేయము భగవత్కదండ లంకారనాదము; అది ఉపమానములగు యమమహిష ఖర ఘట్టన శబ్దములచే విహితమైనది. అందు తత్త్వదను గుణముగ ఆయా గృహీతృ భేదమున కొందఱికి ధయము, కొందఱికి సంతసము, గలిగినదికావున నిది భ్రాంతి మదలంకారము. ఇందు ఉపమేయాచ్ఛాదక మగు సాదృశ్యము కలిగి ద్రితి భేత్తాపితము కావలెననుట శుక్తిరజతాది భ్రాంతి అలంకారము కాదని తాత్పర్యము.

అటంకౌరి వసంతము

ఉల్లేఖాలంకారము

స్వరూపము:- ‘ఒక వస్తువే గృహీత్య భేదమున వేటువేటుగ ఉగ్గడింపఁ
బడిన ఉల్లేఖాలంకారమగును.’

ఉదా:- వలరాజు రూపొంది వచ్చెనే విచ్చెనే
తలఁపు పూవు లనెను తలియ బొండ్లు
నుమ్మేలఁ బుట్టెఁ బొందమ్మి రేకులకంటి
దంటయేయని పొంగు తబిసి జేండ్లు
తన వంగడము పేను దనరార వేవెల్లె
వెలసె మేల్మేలను కొలమువారు
ప్రాబలుక్కు చేచ్చుక్క భాసిల్లఁ జదువెల్లె
నుర్వివై దిగెనను నొజ్జదొరలు
వేడుకలరంగ నిను గొని యాడుచుండ
నేల కానువుఁ జూతువె వాలుగనుల ?
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వమతనామ ! గోపాలపేట గాను !

సమస్వయము:- ఇటు రామచంద్ర రూపమగు ఒక వస్తువే ఆయా
గృహీతల యిచ్చానుసారము మన్మథాది రూపమున వేటువేటు విధ
ములుగ ఉగ్గడింపఁ బడుట నిది ఉల్లేఖాలంకారమైనది.

ఉత్తేజ్జాలంకారము

స్వసంపత్తి:- ఉపమాన భర్త సంబంధము వలన ఉపమేయము ఉప
మానముగానే సంభావించబడిన ఉత్తేజ్జాలంకారము.

ఉవా:- పండువెన్నెల నిండు పాలేరు కపురంపు
వెన్నెల నెన్ను ధావశ్య గుణము
మిన్నేరు పన్నీగు మేలి గండమ్మల
జిన్నబుచ్చగజాలు శిశిరగుణము
ఎల్లకొండల కడ తెల్ల నీర్వాములు
గడచి పర్వెడు ననర్గళ గుణంబు
అనలు పాతర విన్ను లవయశేంబుల మించు
పాపమిల్ వాపు వావన గుణంబు
కలిగి యెసలారు నీకీర్తివలన జగము
పూతమయ్యెను సురనదిచేత సనగ
రన్యగుణధామ! నజ్జనారామసీమ!
విశ్వమితనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఉపమానమగు మరనదికిగల ధావశ్య శిశిరాని గుణ
ములు గలిగియుండుట ఉపమేయమగు భగవత్కీర్తి మరనదిగానే
సంభావించఁ బడినది కావున నిది యుత్తేజ్జ. ఆసంభావనయు హేతు
రూపమగుట నిది హేతుత్తేజ్జ యని తాత్పర్యము. జాతి గుణ
క్రియా దోష్యములు స్వరూపములుగను హేతువులుగను, ఫలములు
గను సంభావించబడుదు ఉత్తేజ్జ బహు విధము లగుచున్నది.

అలంకారి సంకలనము

ఆతిథ్యయోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ‘కవి ప్రార్థోక్తివలన ఉపమేయమును ముఖ్యముగా
ఉపమానమునే ప్రధానముగ నిబద్ధించిన ఆతిథ్యయోక్తియగును’.

ఉదా:- పాదులు కదలఁగా బ్రాశ్రలేయ గిరినూపి
పొగడిత గన్న దీ భుజము గాదు
దాసోహమనఁగ నీ దశదిశావలయంబు
ఖ్యాతి గన్నట్టి దీ హేత గాదు
చెంపలు వాయ నిలిపాధి పతిమోది
చెలఁగిన దీ యింద్రజిత్తు గాఁడు
అబ్బలు తలఁచురా నమరుల నల్లాడ్చి
వదలిన దీ చమూపతులు గారు
వేటె యవియను రణభూమి విజయధాము
ప్రళయ భీముని ననుఁగంచి రానణుండు
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామనీను !
విశ్వనాథనామ ! గోపాలపేట రామ !

సమన్వయము:- ఇది యభేదమున భేదము పరిమలమును ఆతిథ్యయోక్తి
ఉపమానము. రావణుని భుజము, ఆయుధము మొదలయినవెల్ల
నొల్లంటివే కాని కవి ప్రార్థోక్తివలన అవి నిష్కేధించబడి యున్న
ములుగా నిబద్ధించఁ బడినవి కావున నిది ఆతిథ్యయోక్తి. ఇది
అభిన్నములను భిన్నములని చెప్పటం. భిన్నములను అభిన్నములనను,
సంబంధమున్నచోట లేదనుట, లేనిచో నున్నదనుట యను భేదములతో
నానగు విధములు.

అపహ్నవాలంకారము

స్వరూపము:- 'ఉపమేయమును కాదని నిషేధించి అందు సామ్యముఁ
ఉపమానారోపము చేసిన అపహ్నవాలంకారమగును.'

ఉదా:- గగనంబు గాడిది ఘనకులేశుని కీర్తి
వర్తిల్లు నీలి తివాచిగాని
తారకలివి గావు తావులు చిన్నుగా
నందు జల్లిన మల్లెలవునుగాని
చంద్రుఁడీశఁడు గాఁడు వత్కిరికిన్య చే
వట్టిన ముత్యాల పెట్టెగాని
లాంఛనంబిది గాదు లావణ్య ముప్పారఁ
గొనకొనియటఁ దావుగొదువుగాన
చూడరే! యని త్వత్కిరి శోభ లలము
నంబరము గాంత్రు సుదతులు సంబరమున
రివ్యాగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమస్యయము:- గగనాదులను కాదని నిషేధించి వానియందు నీహేమాది
సామ్యమున ఉపమానములగు నీలితివాచి మొదలగు వాని నారోపించుట
నిది అపహ్నవమైనది.

ప్రతివస్తూపమాలంకారము

స్వరూపము:- ఈపమానోపమేయములను ప్రతిపాదించునట్టి వాక్యము:-
శ్చమలో వస్తు ప్రతివస్తు భావమున సాధరమ్రమము నిర్దిష్టపర
బడిన ప్రతివస్తూపమాలంకారము.

ఉదా:- అతి భయంకరమైన యాకాల కూటము
మింగి ననుర్తుండు మేటిశివుడు
భగభగలాఁ నా భర్తవుకోపాగ్ని
గ్రసించి ఎలఁతీ శ్రీ రాఘవుండు
చండాంశు తిప్తభూనితాపముల్ వాప
కాలోదశిము ఘనాఘనము తగురు
కడలేని భక్తాభి నిష్ఠముల్ దీర్ఘగాఁ
గరుణాబ్ధి జానకీ వరుండు పటువు
కోరి రఘువీరు భక్త మందారు ధీరు
నాశ్రయింపవె డెంతమా! యనవరతము
రమ్యగుణధాము! సజ్జనా రామనీయు!
విశ్వనుతినాము! గోరామేటరాము!

సమన్వయము:- మొదటి వాక్యము ఈపమాన బోధకము. రెండవ
వాక్యము ఈపమేయ బోధకము. కాలకూట గ్రసనము. కోపాగ్నిని
గళనము సాధరమ్రమము. అది నాశ్వర్యమున వస్తువు-ప్రతి వస్తువు
వలె దిటుగా నిబద్ధింపఁబడినది. దీనిచే ఈశ్వర రామచంద్రులకు
పామ్యము స్ఫురించినది. గావున నిది ప్రతివస్తూపము యైనది.
మూడు నాలుగు పాదములను గూడ ఇట్లే సమన్వయించు కొనవలెను.

దృష్టాంతాలంకారము

స్వరూపము:- బింబ ప్రతిబింబ భావమున ఉపమానోపమేయముల సా
ధగ్ర్యము వేటువేటుగా నిబద్ధింపఁజేయు దృష్టాంతాలం
కార మగును.

ఉదా:- తామర తంపై తనరారఁ గలుములు
భువినేలఁజాలు శ్రీ ముదిత యొకతె
కుపలయా మోడముల్ గుప్పించి జగమెల్ల
దీపిల్లఁ జేయు చంద్రిక యొకండె
రాజులెందఱు లేరు? రాజస్వతిపద్మ
వసుధవెల్లును రామ వరుని కతన
తారకలెన్నియో దైవాటుగాక జ్యోతి
తిష్ఠతి నీసి సితత్వమని కతన
నిర్మలానంద సాగర నీరజారి!
దాన కల్పవ హరి! ఏద్యావిహరి!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వనుతనామ! గోవాలపేటరామ!

సమన్వయము:- సంపదలు సమకూరుటలో శ్రీ యెట్లో కుపలయా
మోడము గలుగఁ జేయుటలో చంద్రిక యట్లే అని బింబ ప్రతిబింబ
భావము. అట్లే సత్వత్రము లెన్నియున్న నేమి రాత్రి చంద్రుఁడుండుట
వలననే చోళీతిష్ఠతి యనఁడును రాజు లెందఱున్నను రామ
చంద్రుని వలననే భూమికి రాజస్వతియను ఖ్యాతి వచ్చినది అనుచోట
బింబ ప్రతిబింబ భావముగలదు. తెండు యుగళములలోను సాధర్మ్యము
వేటువేటు పదములతోనే నిర్దేశింపఁ బడినది కావున నిది దృష్టాంతము.

అలంకార వసంతము

తుల్యయోగికాలంకారము

స్వరూపము:- కేవల ప్రకృతములకు గాని, కేవల ప్రకృతములకు గాని
ధర్మసామ్యము వలన భౌపమ్యము స్ఫురించిన తుల్యయోగికి
యగును.

ఉదా:- విలసిల్ల నీకీర్తి వెలవెల్లబోవు నా
పాలేరు శశి మరు ద్వారణములు
దీపింప నీతేజ దిగజూచు దావాగ్ని
బడబాగ్ని భాస్కర ప్రసరణములు
వ్యాపింప నీయీచి యేవులు మాయును
బల నిల్ప శిబిరాజ విలసనములు
నెలకొన్న నీబాహు విలదాల్చు దడబడు
భుజగేంద్ర కమలేంద్ర మూలగిరులు
సరస గుణరాజి రాజిత నురసమాజ!
పూజితారుణ చరణ సరోజ! రాజ!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనా రామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- మొదటిపాదమున భగవత్కీర్తి విలసిల్లగనే పాలేరు
శశి మరుద్వారణములు వెలవెల్ల బోవునని చెప్పబడినది ఉదా!
అందు పాలేరు శశి, మరుద్వారణము లన్నియు అప్రకృతములే. నెల
వెల్లబోవుట సాధారణము. కాగా వానిలో వానికి భౌపమ్యము
స్ఫురించినది గావున నిది తుల్య యోగితయైనది. తక్కిన పాదముల
లోను ఇట్లే సమన్వయించు కొనునది.

దీపకాలంకారము

స్వరూపము:- ప్రకృతా ప్రకృత సముదాయ సంబంధియగు సమాన
ధర్మము ఔపమ్యమును దీక్షింపఁ జేసిన దీపకమగును.

ఉదా:- అమరసామాజ్య సింహాసనా సీనుఁడు
పురుషాత్ముఁడుగ⁹ దంభోల్లితోడ
కైలాసానిఁ పూర్తి లీలా విభూషణ
మంచికేళుఁడు తి⁹ హులంబుతోడ
నకల ధర్మాధ్యక్ష నారాగ⁹ పీతుఁడు
శేనునుండు భయద పాశలబుతోడ
విపుల పృథ్వీ రాజ్య వీరలాంఛన మూర్తి
ఘనరాముఁడు రుశేరా సనముతోడ
మెఱయ విశ్వంబు నందెల్ల మెఱలు నిఖము
శాంతివెన్నెల గాయు గుర్ధ్వాత మణిఁగు
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామనీరు !
విశ్వమతినామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ప్రకృతము శ్రీరామచంద్రుఁడు, అప్రకృతము పురుషాత్మాదులు. వారి సమాన ధర్మము దంభోల్లి మొదలగు ఆయుధములతో అమర సింహాసన కైలాసాదులపై మెఱసి లోక కల్యాణమును జేతుట్టుట. ఈ సమాన ధర్మమే శ్రీరామచంద్రునకును పురుషాత్మాదులకును ఔపమ్యమును స్థురింపఁ జేసినది. 'మెఱయ' యను ధర్మవాచకము అంత వాక్యగతముగంట నిది అంత దీపకము. అది మధ్య దీపకముల నిట్లే గ్రహించినది.

నిదర్శనాలంకారము

స్వరూపము:- ఉపమాన ధర్మము ఉపమేయమునకుఁ జెప్పఁగా అది యసంగతమై దానివలన నారెడింటికిని బింబ ప్రితిబింబ భావమున బొపవ్యము అక్షిప్తమైన యెడల నిదర్శనాలంకార మగును.

ఉదా:- మహిని స్వద్వోర్దండ మండలాగము పొందు
శ్రీఖండ కుండలి శ్రీమహత్త
నర్వ సర్వసహా ఖర్వ ధూర్వహము నీ
భుజకోటి భుజగేదు మూర్తిలీల
భూరి విక్రమ సార్థిని నీ మూర్తి
ధారుణీ భృద్రాజ మేరుదీప్తి
నుండర సత్కళా మందిరంబగు నీదు
మోముశారద పూర్ణ సోమున్మూర్తి
పాలితాఖిల గోప ! శర్వ ప్రతాప !
భానుశులదీప ! శ్రీ పరీణవన్దహవ !
రమ్యగుణధావ ! నజ్జ రామనీమ !
విశ్వనుతినామ ! గోపాల పితరామ !

సమన్వయము:- ఉపమానమును కందన వృక్షశ్రేయ సర్వము యొక్క విలాసములను ఉపమేయమును రామకందుని హస్తమందిలి ఖడ్గము పొందిననుట సంగతము గాక ఆవిలాసములవంటి విలాసములను పొందినని బింబ ప్రితిబింబ భావము అక్షిప్తమైనది గావున ఇది నిదర్శనమైనది. ఇట్లే తక్కిన వాక్యములలోను సమన్వయించు కొనఁదగును.

వ్యతిరేకాలంకారము

స్వరూపము:- ఉపమానముకంటె ఉపమేయమునకు అధిక్యము వర్ణించుచున్న వ్యతిరేకాలంకారము.

ఉదా:- రాహుకోరలఁ జిక్కి రావిశి వడలేదు
దర్శింపటాచ్చాది తుంబుగాదు
పవలు కాంతలు వెల్లి వాటివోవుటలేదు
వరదీప్తి పక్షాఁ దలుగఁ బోదు
తనస్థితికోరుల యాధారనక్కటలేదు
తనువల్లరి కళంకితుంబుగాదు
వెజచి స్వగతి రాత్రిచరముగాఁ బనిలేదు
వ్యతిరేక మన్నాద్రీ బాటులేదు
సత్యముంగళ రోచుల నివృత్తిల్లు
రామసుకుణాబ్ధి గను యశోరాజమూర్తి
రమ్యగుణభామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమస్వయము:- చంద్రుడు రాహు కోరలలోఁ జిక్కుట, అమావాస్య తో ఆచ్ఛాదితుండగుట, పగలు కళలు తెలితెలి బోవుట మొదలగు లోపములు గలవాడు. రామచంద్రుని సుకుణాబ్ధిలోఁ బొడమిన చంద్రుడో నిష్కళంకుడు. దోషమాషితుడు కాదు. అని ఉపమానముకంటె ఉపమేయమునకు గుణాధిక్యము వర్ణితమగుట నీ వ్యతిరేకాలంకార మైనది.

అలంకార వసంతము

సహ్యాక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ఉపమానోపమేయ భావము వివక్షితమై యుండి ఒక వస్తువునకు క్రియాన్వయమున ప్రాధాన్యము, మఱియొకదానికి సహ్యముగ అప్రాధాన్యసంబంధము నిర్దేశింపబడిన సహ్యాక్తి యగును.

ఉదా:- కొతుక మొచ్చారఁ గౌశికు నెమ్మనఁ
దోచు వల్కల తోన లేచినెల్చె
సిగ్గిల్లు భూపతి సింహుల నల్లని
వదనాలతోఁ బాటు వంగిపోయె
వద్వాక్షి జానకి ప్రియ రసోల్లాస
హృదయంబు తోన నా కృష్ణమయ్యె
మేటి క్షత్రియ లోక మృత్యువు భాగవు
వ్రేబల గర్వముతోన భగ్నమయ్యె
లీల నీకేలఁ గీలించు నీగభువి
చాప మారొం! సురనుతాటోప! భూప!
రమ్మగుణధామ! సజ్జనారామనీచు!
విశ్వనుతినామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇట్ల క్రియాన్వయమున చాపమునకు ప్రాధాన్యము. పులకలు మున్నగు వానికి అప్రాధాన్యము. పులకలు లేచినట్లు చాపము లేచినది. రాజ వదనములు వంగినట్లు విల్లు వంగినది. అని ఈ రీతిగా రుచింటికిని ఔపమ్యమును గమ్యమున ముగుచున్నది. కావున నిది సహ్యాక్తి.

విసోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- 'ఎయ ఏదేనొకటి లేకపోవుట వలన ఆవస్తువున
రమ్యతయో, అరమ్యతయో గలుగునో యది విసోక్తి యగును.'

ఉదా:- పక్ష క్షయంబులు వడివీచుచో నెల
నీమోము నాటియై నిలువ వచ్చు
అడుగకయే యిచ్చు నౌద్యమున్న నీ
పులమాను నీకేలిఁ బోలవచ్చు
మధితంబు గాదేని మహిత వారాళి నీ
గాంభీర్యమున కెవ గాఁగవచ్చు
కఠినంబు గాకున్న గనకాద్రి వీర నీ
యీశు జోడయి యాట లాడవచ్చు
నిత్య వడిపూర్ణ వితిరణ నిరత చరిత
ప్రకృతి గంభీర! విజితాదివార! ధీర!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాల పీటరామ!

సమన్వయము:- 'పక్ష క్షయములు లేకుండిన చంద్రుడు భవస్మృతి
మతో నాటివచ్చును.' అనుచో చంద్రుడను వస్తువునకు పక్ష
క్షయము లేకపోవుట వలన రమ్యత గలుగునని చెప్పబడుట నిఁ
విసోక్తియైనది. తక్కిన కల్పవృక్షాదుల విషయమునను ఈరీతి కే
సమన్వయము నెఱుంగునది.

సమాసోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- పద్మపుష్పమున పద్మపుష్పముక్క, విశేషణాని సామ్యమువల్లనే
అపకృతముగు పద్మపుష్పముచేసేని సమాసోక్తి యగును.

ఉదా:- ఉల్లముల్ విశిల్లఁ జల్లని నీడల
నాదర మొచ్చార నేదఁ దీర్చు
ప్రాణాలు లేచిరా వీణాయితములైన
కలసింత నాదాలఁ బలుకరించు
తనివి దీఱఁగఁ గమ్మఁ దనము మీఱిన వన్నె
పూదేనె లందించి మదము నించు
కోర్కె లీడేరఁగాఁ గూర్చి మగ్గిన పండ్లు
నారిగిలఁగ నిచ్చి గారవించు
ఎల్ల తిరువులు మియు గాంచి పల్లవించి
నెమ్మిఁ గునుమించి ఫలియించి నించు ముదము
రమ్మగుణధామ ! సజ్జనారామనీను !
విశ్వనాథనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- పదనృత్తులు అతిథులైన వారిని వివిధ రీతుల నాడి
వించి మన్నించుచు అను ప్రకృత పద్మ కథనము వలన ఆయా నేడ
వీడ్పుట పలుకరించుట పూదేని లందించుట మున్నగు విశేషణ
సామ్యమున్న అపకృతముగు భక్తులు భగవంతు వారాధించు ప్రకా
రము స్ఫురించుట నిది సమాసోక్తియైనది.

శ్లేషాలంకారము

స్వరూపము:- 'కేవల పరికృతములకుఁ గాని, కేవలము అపరికృతములకుఁ గాని, కేవలములకుఁ గాని శబ్దమాత్రం సామ్యమున్నచో శ్లేషాలంకారమగును.'

ఉదా:- సన్మార్గమున తీవి సంచరించెడి వాఁడు
 బుధ నమ్ముదమ్మనఁ బొలుచు వాఁడు
 సుచునో మనఃప్రీతిఁదమి నేయఁగలవాఁడు
 పరిబలాంధకారంబుఁ బొపువాఁడు
 ఈశుఁడే తలఁదాల్చి నెనఁగు బింబమువాఁడు
 దినదినమభి వృద్ధి నెఱయువాఁడు
 కువలయు నూర్పులు గూర్చి వెల్లెడివాఁడు
 మృదు కరమ్మలఁ బర్చి మెఱయువాఁడు
 నుగుణముల పోవు నెఱ సొగసులకుఁ దావు
 రాజనంగను దీపించు రామరాజు
 రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామనీమ !
 విశ్వరుతనామ ! గోపాలసేటరామ !

సమన్వయము:- ఇట్ల రామరాజు ప్రకృతము, చంద్రుఁడు అపరికృతము వీరికి సన్మార్గ సంచారము, బుధానుమోదము మొదలగు విశేషణము లలో శబ్దసామ్యమున్నది గావున నిది శ్లేషాలంకారము. విశేషణము లన్నింటికి చంద్రి రామచంద్రుల పరముగా ఉభయాగ్రములను గ్రహింపనది. ఇది పరికృతా పరికృత శ్లేషము ఉదాహరణము.

అలంకార వనంతము

పరికరాలంకారము

స్వరూపము:- ‘విశేషములు సాధిప్రాయములుగాఁ బ్రయోగింపఁ
బడిన పరికరాలంకారమును’

ఉదా:- కైలాస గిరివాసు కాయుక కాండంబు
బెండు గావించె నే దండీ మగఁడు
జయదగ్గి గర్వాగ్ని సాహసార్థటుల్బై
చచ్చిన నాగ్నే నే గొప్ప జోదు
ఖరదూషణాదుల కిరవర్వితములఁ
గొనగోట గిల్లెనే కొదమపిడుగు
వాలి మహాభీల కాలోరగమ్మును
గొక్కించె ననువులే మొక్కలీడు
వాఁడె గండర గండఁడు వచ్చి పడియె
రాముఁడల్లదె! రావణా! రణ ధరిత్రి
వీరజూపుదె! యన నవ్వు వెకిలి నవ్వు
విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇది రాముని అనుపాసకతీరిన రాక్షస శ్రేయోభి
లాషియగు నొకమంత్రి రావణునికి చేయు హితోపదేశము. ఇందు
రామునకు వాడిన విశేషములెల్ల సాధిప్రాయములు. నీవు ఏడుగడ
యకుకొనిన స్వర్ణముని విల్లె విఱచివైచెను. క్షుత్రియ లోకమునెల్ల
ఉజ్జ్వాతలూపిన పరిశురామునే నిస్సారనిఁ జేసెను. నిన్ను తోఁకకు
గట్టుకొని నాలుగు సంద్రములలోఁ గుంపబడిన మేఘిని వాలిని ఒక్క
కోలను కూలనేసెను. ఇంక నీలెక్కయేమి? అని విశేషణముల యభి
ప్రాయము. కావున నిది పరికరాలంకారము.

అప్రస్తుత ప్రశంసాలంకారము

స్వరూపము:- ‘అపరిమితమున నొక వస్తువును జెప్పుట వలన సామాన్య సంబంధమున ప్రస్తుత వస్తువు గమ్యమున కెవల అప్రస్తుత ప్రశంసాలంకార మగును.’

ఉదా. 1 గృహజాలమెవ్వని గృహదీప కళికలై
 కొడిగట్టి గుడిగట్టి కునుకుచుండు
 శుభ్రాంశుఁ డెవ్వని చూపుమేరలు దాఁకి
 మసిబిళ్ళయై మటు మాయను గును
 తారక లెవ్వని దంసేఁగా రాక
 మింటనెందో మిను మినుకుమనును
 పావకుఁడెవ్వని నజ్జకు రాఁజేత
 గాక నల్లని తోవఁ దోఁకముడుచు
 భాసితాఖిలలోకఁ దీభాస్కరుండు
 వీని డాయఁగ ఖిద్యోశ! పూనుకొంటె!
 రమ్యగుణధామ! నజ్జనా రామనీచు!
 విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇటు ఖిద్యోశ ప్రశంస అప్రస్తుతము. దీనివలన ఖిద్యో తము సూక్ష్మని దాఁకబోవు నట్టిదియే యగు రావణుని రామాభి వ్రోహ కార్యము సామాన్య సంబంధమున వ్యక్తమైనది కావున నిది అప్రస్తుత ప్రశంసయైనది.

పర్యాయోక్త్యంకారము

స్వయాము:- ప్రకృత కార్య వర్ణనము చేత ప్రకృత కారణము నెఱుంగు
మెనయెడల పర్యాయోక్త్యంకారమగును

ఉదా:- చెక్కు చెదరవింప బెక్కెముల్ దిక్పాల
లీలావణి చంద్ర శాలలందు
వసివాడ వినుమంత పనులు మీత్రసికల్ప
తరుకాండ కనుమ ముజరులు నెందు
వెలవెల్ల బోవిత వేలుపు జవరాండ్ర
కెండల్కు చెక్కుల కెవులెందు
రంగు మాటవు నుంత రంగారు తపనుల
మోము దమ్మలసారు మొలక లెదు
శాసితారాతి వారిత నత్మనీతి
రాజ్యమేలగ రఘుకుల రామ విభుడు
రవ్యగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!
విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- దిక్పాలర పతాకలు చెక్కు చెదరకుండుట, కల్పవృక్ష,
మంజరులు వాడి పోకుండుట, దేవస్త్రీల గండములు పాలి
పోకుండుట, మునుల మోమున నల్లదనము నూపుట్టకుండుట యను
ప్రకృత కార్య వర్ణనము వలన రామచంద్రుడు దుష్టుడగు రాక్షసుని
దునుమాడెనను కారణము వ్యక్తమగుచున్నది. రాక్షసుడగునైతి
సరకు ఆమర పతాక లున్నచోట ఉండుట, కల్ప మంజరులు వాడి
పోకుండుట మున్నగు కాంతి చిహ్నములు లేవుగదా! కావున నిది
పర్యాయోక్తి.

పర్యాయాలంకారము

స్వరూపము:- 'ఒక ఆధేయము క్రమముగ అనేకాధారముల యందున్నను, ఒక ఆధారమునందు అనేకాధేయము లున్నను పర్యాయాలంకార మగును.'

ఉదా:- నిగనిగ నొక్కుల నీలాల జాలు పె
 న్నిరులను గేరు ముంగురులపైన
 ధగధగల్ గురియు మేల్ తాటంక రుచులతో
 తనరారు చెక్కుటద్దముల పైన
 తళతళ మెఱయు ముత్యాల సరమ్ములు
 వసమించు మించుల పైటపైన
 జలిబిలిసారు ముఱిరాల మొగ్గలు
 వలలెడి యడుగు దామరల పైన
 వెలసి శృంగారోత్త రీతులఁ గలికి నీతఁ
 బేమ లాలించు నీకేలు విశ్వమేలు
 రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
 విశ్వనాథనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- శ్రీరామచంద్రుని కరము ఆధేయము. అది కంఠముగా నీతాడేబ ముంగురులు మొదలగు అనేకాధారములయందు పర్తిల్లినది గావున నిది పర్యాయమైనది. *

* 'అదికా శ్రీనతి కొప్పుపై, తనువుపై, సంహారరీతుంబుపై.....'
 అను పోతనామాత్యుని పద్యమును దీనికి పరినిష్ఠోదాహరణమగును.

అలంకార వసంతము

పరివృత్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ‘సమన్యూనాధికములగు వస్తువులకు సమాధికమ్యూన వస్తువులతో వినిమయముగలిగిన పరివృత్త్యలంకారమగును.’

ఉదా.- ఎంగిలి ఫలము లొనంగి చేకొనెదాను
దివ్య ఘంటలు దెలివి శబరి
అస్థిర కాయంబు నర్పించి తాఁగొనె
సమరకాయంబు జటాయువోర !
కడుమంచి మాటలు యెడుపునఁ గాఁజేసె
కిష్కంధ భళిర ! నుగ్రీవు నేర్పు
అంజలికే యఖిలాసుర రాజ్యంబు
విలిచె నయ్యా రె ! విభీషణుండు
ఇట్టి బేరాలు చేయఁగా గిట్టునెంత ?
వచ్చు లాభాలు గూబల వఱకు గాదె ?
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- శబరి మున్నగువారు శ్రీరామచంద్రునికి సమర్పించినవి యల్పమూల్యముగల వస్తువులు వారు గ్రహించినవో మహాస్థములు కావున నిది పరివృత్త్యలంకారమైనది.

‘వచ్చు లాభాలు గూబలవఱకు గాదె’ అని నానుడిగా అనిన చమత్కర మాట. దీని వలన అందఱి చెవులవఱకు బాగుకు కీర్తియే లాభమను గూఢార్థము స్ఫురించుచున్నది.

విశేషాలంకారము

స్వరూపము:- అక్షరములేకయే యాధేయమున్నదనినను, ఒక అక్షరము ఒక సమయముననే పలు తావులనున్నదిని వర్ణించినను విశేషాలంకారమగును.

ఉదా:- కన్నుమూసిన భీను కరవాల హస్తంను
మేలుకో భయద పంభోళిశాలి
పరువెత్త వెంటాడు పాశ భీకరపాణి
శిలపులో లయకాల తరణిమూర్తి
ఈనైపు కోపారు కేక్షణ దుర్వీక్తుఁ
డానైపు దావాన లాగ్ని కిరణు
ముందు వెనకల కాల భుజగాసి బావావు
దలచైన భీకర విలయ కరుణకు
కాంగ శ్రీరాముఁ దుగ్ధితంగనులఁ గట్టు
రణమునందెందుఁ జూచిన రాక్షసులకు
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలకేటరామ !

సమాప్త్యము:- దుర్వికీర్త్య లేజాడగు శ్రీరాముడే ధయశ్రావకులగు రాక్షసులకు నెందుజూచినను గన్నట్లుబిది ఒక అక్షరము అనేకాధారములయందుండుటయును విశేషాలంకారము.

అలంకార వసంతము

పరిసంఖ్యా లంకారము

స్వరూపము:- 'ఒక విషయమున ఆ నేకములకు ఒక్కమాటుగా సంబంధము గలుగుమంత ఒక్కదాని సంబంధమును మాత్రమే నియమించుట పరిసంఖ్య యగును.'

ఉదా:- శీతంబు, జగదేశ పూతంబు సితరుచి
స్థితంబు నై యిలవెలయు నెద్ది ?
సత్వంబు బలంబు జిహ్వంబు బురు యశ
శ్చంద్రంబు బాసన జాలునెద్ది ?
హితుల నెల్లరను స్వాశీతుల నెల్లరను భూ
భృతుల నెల్లర బ్రోచు సతిమునెద్ది ?
స్థమంబు లాగణ ధామంబు సురవైరి
భీమంబు నై యొప్పు బృథ్వి నెద్ది ?
నగదు నీకీరి , నీహేతి, నీకరంబు,
నీదు మూర్తియె యన్మలంబు గాదుగాదు
రమ్మగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- చల్లనిది, పవిలైనది, తెల్లనిది ఏది ? అని ప్రశ్న కలుగఁగ నే వెన్నెల, మంచు, అమృతము, మందాకిని, రామకీర్తియను పెక్కు వస్తువులు ప్రాప్తములైనవి వీనిలో తక్కినవి గావని ఒక రామ కీర్తికే తత్సంబంధమును నియమించుట నిది పరిసంఖ్యయైనది. ఇట్లే యిందలి తక్కినవాని విషయమునను గ్రహించునది.

సముచ్చయాలంకారము

స్వరూపము:- ' పలు గుణములకుఁగాని, క్రియలకుఁగాని ఒకచో సమా-
వేశము వర్తింపఁబడిన సముచ్చయాలంకారమగును. '

ఉదా: చేరును రెదలోనఁ గోరుదు రుచుభక్తి
మీటును నిల నీదు మిత్రవరులు
పట్టుదు రసిఁగేల మెట్టుదు రాజిని
గిట్టుదు రాదాయ జెట్టిగములు
కూడుదు రొకతీరు వేడుదు రొకపాట
పాడుదు రాత్మ నీభక్తవరులు
ఎంతరు నిను నిశ్చయింతురు దేవు మో
దింతురు విజ్ఞులు స్వాంతమలర
సదమలాపాంగ సంగత శాంతిరంగ
నిఖిల విజ్ఞాన శృంగ ! శ్రీ సర్మలాంగ !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇచట అ నేక క్రియలకొకచో సమావేశము వర్తింపఁ
బడినది గావున నిది సముచ్చయాలంకారము.

అలంకార వసంతము

తత్కరాలంకారము

స్వరూపము:- ‘స్వతంత్రములగు పలుకారణములు చేరి ఖలేక పోయినా యమున ఒక కార్యమును సాధించిన తత్కరాలంకారమగును.’

ఉదా:- విరిసిన తమ్ముల మురువునఁ దనరారు
నాయతమ్ముగు గన్నుదోయి సాగసు
సరికి నెలవుగాఁగఁ జెన్నారి కరమును
వెడదయై చూపట్టు నెడఁద తీరు
కడఁక జగములేలఁ గంకణమ్మును గట్టు
కరముల శంఖ చక్రముల వెల్లు
సోఁకుమూకలఁజెండి వీఁక జేజేలను
దనియఁ జేసెమనట్టి పనితనంబు
నీవు పురుషోత్తముఁడవని నిర్వచించు
సామగానప్రియా! పూర్ణ సత్యకామ!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము: పద్యములవంటి కనులు, శ్రీనివాసయోగ్యముగు విశాల
పక్షము, శంఖచక్రములు వెల్లు కరములు, దానవ సంహారిము, విబుధ
సంతర్పణము అనునవి యన్నియుజేరి శ్రీరాముఁడు పురుషోత్తము
డను ఒక విషయమును సాధించినవి గావున నిది తత్కరాలంకార
మైనది. దీనినే ద్వితీయ సమన్వయముని విద్యానాథాదులు పేర్కొనిరి.

సమాధ్యలంకారము

స్వరూపము:- 'కార్యసాధనమునకు ఒక కారణము ప్రకృత్యముకాగా
కాకతాళీయముగ వేటొక కారణముగూడ నొనగూడి కార్య
మును సుకరమొనర్చిన సమాధియగును '

ఉదా:- భీతి కన్నులమూఁతిఁ బెట్టింప నాఁగఁగా
సుడిగాలి దుమ్ముల విడులు హెచ్చె
అంగ కంఠమ్ము లెసంగఁజాలదో యేమొ
పుడమి గంపింపఁగా మొదలు వెట్టె
అతిశయిల్లఁగ కోఁతి యాద్యులు గుండియల్
దడదడ లాడించె ఁడలి ఘోష
వాడి యమ్ములవాన వీడకుఁ దోడుగా
వినువాయి చిచ్చుట పిడుగులుమిసె
దానవుల కాజి నింకనో దానవారి
ధనువు బూఁగ నీకేల యిసుకులేశ !
రమ్యగుణభామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- రణరంగమునుండి వచ్చిన యొక సేనాని శ్రీరామ
చంద్రునితో ననిన మాటలివి. భయమువలననే కన్నులు మూఁత
వడుచుండఁగా కాకతాళీయముగా సుడిగాలి వీచి దుమ్ము కనులఁ
బడెను. దానవులలోడిపోవుటకు భీతికారణముగా పవిత్రమైనది.
కాకతాళీయముగా వచ్చిన సుడిగాలి దానికి తోడగుట దానవ పరా
జయము సుకరమైనది. గావున నిది సమాధియైనది. ఇట్లే తక్కిన
పాదములలోను సమన్వయము వెలుంగునది.

వికల్పాలంకారము

స్వరూపము:- 'సహన బలయుక్తములగు రెండింటికి ఒకచో ప్రాప్తికలు
గఁగా విఘ్నములగునవ్వనికి వికకాలమున ఏక స్థానమున పా
ప్తిసంభవించదు గావున వానిలో నేదే నొకదానికే సంభవము
చెప్పిన వికల్పాలంకారమగును.'

ఉదా:- శరములో మీపాణి శరములో వేవేగ
నేలఁ బెట్టుడు మహిపాలులార !
అడవులో రఘురాము నడుగులో వీరితితో
నాశ్రయింపుఁడు నెమ్మి బ్రాజ్ఞులార !
ఇరువులో పెద్దల పరువులో నిల్వఁగఁ
బాటువడఁడు రాజ కోటులార !
పురములో దివిని కాంచురములోఁ జేకూర
జతనముగ్గ నల్పుడో శస్త్రులార !
ఎడఁద నినుమంతి యోచించి యడుగు లిడుఁడు
బిగుదు మగలార ! వీరాధి వీరులార !
రమ్యగుణధాను ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వనాథనామ ! గోపాల పేటరామ !

సమన్వయము:- ఉద్ధతులగు రామచమూకతులు పరరాజులతో నను
మాటలివి. శరములు నేలఁబెట్టుట; శరములు నేలఁబెట్టుట; యను రెం
డు విషయములు శత్రురాజుల నెదుర్కొనిన సమన్వయము. రెండును
ఉండుట కుసుగదు. చేతిలో శరమున్నచో రామభటులొర్వరు.
శరముతెగి నేలఁబడితీరును. శరమున్నచో చేతిలో శరముకూడదు.
కావున రెండింటిలో నేదియో యొకటి నేలఁబెట్టుఁడు అని చెప్పట
నిది వికల్పమైనది. ఇట్లే తక్కినవి సమన్వయించనగును.

యథాసంఖ్యాలంకారము

స్వరూపము:- 'ప్రథమోక్తములైన వానికిని అనంతరోక్తములైన వానికిని నిర్దేశకముయిన సంబంధము నిబద్ధింపఁబడిన యథాసంఖ్యాలంకారమగును.'

ఉదా:- శ్రీలుపై పైబర్ని చెన్నాచినను చిన్నె
వెలిదోఁచినీని గాంభీర్య గుణము
అఖల భూభృన్వర్ష్య లాశ్మదాసులు గాఁగ
స్తుశ్శిమై యొప్పు నొన్నత్య గుణము
నర్వనర్వం నహఁ చక్రింబు కైదాల్పు
ప్రకటానమధురంధ రత్వగుణము
అధిలోక మనోరథార్థ సంసిద్ధిని
కరము గూర్చెడి నద్వితీరణ గుణము
గాంచి నీకడ నాతమ్మి కిటి దలఁచు
వార్ధి గిరి శేష సురతరుల్ వ్యర్థమంచు
రమ్మగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వమతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇందు ప్రథమోక్తములైనవి గాంభీర్యము, ఔన్నత్యము, ధురంధరత్వము, వితరణము అనునవి. వీనికి అనంతరోక్తములైన వార్ధి, గిరి, శేషఁడు, సురతరువు అనువానితో క్రమముగా సంబంధము నిబద్ధింపఁబడినది గావున నిది యథాసంఖ్యమైనది.

అలంకార వసంతము

కారణమాలాలంకారము

స్వరూపము:- ‘పూర్వ పూర్వ వస్తువులు ఉత్తరోత్తర వస్తువులకః
కారణములైనచో కారణమాలాలంకార మగును.’

ఉదా:- భూమిచేసిన భూరి పుణ్యంబు కతమున
నినకులంబొకటి సృష్టింపఁబడియె
ఇనవంశ మొనరించు ఘన సుకృతంబున
నిధకీర్తులు ప్రభవిల్లిరందు
వరభాను కులజుల చిరపుణ్య పరిణతి
సభిరాముఁడగు రాముఁడవతరించె
శ్రీరాము సత్కృతి శ్రీ నోము ఫలియించి
నీతా మహాదేవి చేయి దొఱకె
జానకీ రామచంద్రుల సాంద్రీకరణ
వెల్లివాఁడెను ప్రజల శ్రీలెల్ల దిశల
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వసృతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇందు భూమిచేసిన పుణ్యము ఇనకుల సృష్టికిని, అయిన
వంశముచేసిన సుకృతము రఘుదిలీపాది యశోధనుల యుదయమునకును,
వారు గావించిన పుణ్యము శ్రీరామ వతారమునకును, తత్స
కృతము జానకీ పాణిగ్రహణ యోగ్యతకును, ఆ పుణ్య దంపతుల
కరుణ జగత్ప్రళయమునకును గారణమయ్యెనని పూర్వ పూర్వ వస్తువు
ఉత్తరోత్తరమునకు కారణముగా నిరూపిత మగుట నిది కారణమాల
యైనది.

మాలాదీపకాలంకారము

స్వరూపము:- పూర్వ పూర్వ పస్తవు ఉత్తరోత్తర వస్తువులు.
ఉత్తర పాదకమయిన యెడల మాలా దీపకమగును.

ఉదా:- ఆస్వాద మహిమచే సమల రసంబును,
తిగురసోడ్గతిఁ గవితా విభూతి,
వరకావ్య దీప్తిని వాణీ విలాసము.
సరస వాచాలత సభ్యవరులు,
సభ్యవర స్ఫూర్తి నల్పిభా భవసంబు,
సభఁజేసి శ్రీరామ చంద్రమూర్తి,
శ్రీరామ భూపాలకేళర నీచేత
వసుధ, యద్దాసఁ బ్రపంచమెల్ల
వెల్లు: యశములు. రేవెల్లు వెల్లు పగిది
మెఱయ నిచ్చలు, భువనైక షిత్రీ వర్య!
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇందు పూర్వోపాత్తమైన రసము అనంతరోపాత్తమైన
కవితకును, అది దాని పిమ్మట నుడివి: వాక్కునకును, అది సభ్యునకును,
ఆ సభ్యుఁడు సభకును, ఆ సభ శ్రీరామచంద్రునకును, శ్రీరాముఁడు
పిమ్మట చెప్పిన వసుధకును, వసుధ ప్రపంచమునకును ఉత్తరము గలి
గింతురని వర్ణించుట నిది మాలా దీపక మైనది

అలంకార వసంతము

సారాలంకారము

స్వరూపము:- పూర్వ పూర్వ వస్తువుకంటె ఉత్తగోతర వస్తువు
ఉత్తప్తమైనచో సారాలంకారమగును.

ఉదా:- మహి ఋతునుండిలి మధురమా మధువగు
దానికంటెను పూవుదేనె మిగులు
పూదేనెకన్నను బాలువారు నమృతమ్ము
సుధకన్న రసకవి సూక్తిమెఱుగు
కవినూక్తికంటెను కమింబు నీచృత్త
మంతకంటెను నీను యశము మిన్న
త్వత్కీర్తికన్నను దైవాటు నీమూర్తి
నీమూర్తికన్న నీనామ మహిమ
మధుర తమముగు గాననే మాన్యులిలను
గూర్చి నిత్యము దానినే గోలుచుందు
రమ్యగుణధాను ! నజ్జనా రామసీమ !
విశ్వసతనామ ! గోపాలపేట రామ !

సమన్వయము:- ఇట పూర్వ పూర్వము ఉత్తములైన వసంత ఋతువు,
మొదలగు వానికంటె ఉత్తగోతరము నిర్దిష్టములైన తేనె మొదలగు
నవి మధురములనియు, అన్నింటికంటె శ్రీరామ నామము మధుర
మైనదనియు వర్ణించుట నిది సారాలంకారమైనది.

ఏకావత్యలంకారము

స్వరూపము:- ‘పూర్వపూర్వమునకు ఉత్తరోత్తరము కృనుముగా విశేషణమయ్యెనేని ఏకావళియగును’

ఉదా:- పరిణత భావైక పండితు లవ్వార
 లెవ్వారు హితము గుర్తింపఁగలరొ!
 అఖిల నిద్యన్న తంబగు హితమయ్యది
 యేది సుజనుల రఁజిల్లఁ జేయు!
 శోధింప భారుణి సుజనులూ జనులౌదు
 రేరు సాధువులని పేరుగాంతు!
 నర్వాళి మతమైన సాధుత్వ మగునద్ది
 యెద్ది రామునికృప నెనఁగఁజేయు!
 మేలు మదినెంచి సాధులై మెలఁగుడంచు
 నార్యు లెల్లడ బోధింతు రనివరతము
 రమ్యగుణధాను! నజ్జనారామనీను!
 విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ‘వీరు పండితులు’ అను పూర్వవాక్యమునకు ‘ఎవరు హితము గుర్తింతురో’ అను ఉత్తరవాక్యము విశేషణమయినది. అట్లే తదనంతర వాక్యమునకు దానిమందు వాక్యము విశేషణము, దానికి తదుత్తర వాక్యము విశేషణము ఈరీతి పూర్వపూర్వమునకు ఉత్తరోత్తరము విశేషణమగుట నిది ఏకావళియైనది.

అలంకార- వసంతిము

కావ్యలింగాలంకారము

స్వరూపము:- హేతువు వాక్యార్థరూపముగాఁగాని, పదార్థరూపముగాఁగాని నిర్దిష్టముగనుచో కావ్యలింగాలంకారమగును.

ఉదా:- విప్పాటి తీవెలు వేయ సాఁగెను కళా
సంపదల్ నీకృపా సా మొలికి
వృజిన తమస్సులు ప్రిలిపోవఁగ సాఁగె
నీముఖి కాంతులు నివ్వటిల్లి
అరిరాజ సాధ్వన మడుగంటెఁ దావక
దివ్యశాసన మహా తేజమెనఁగి
ప్రజలు సుప్రజనులై వర్ధిల్ల సాఁగిరి
భవదీయ పాలన పౌఢిమెఱసి
రాజు వెన్నుని రూపన్న రమ్యసూక్తి
స్థేమ మొనగూర్చి నిల్పితి భూమిపేందరి
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ప్రజలకు కళావికాసము, తమోనిర్మూలనము, ఆభయము, సంపత్సమృద్ధి కలిగెను. వానికి హేతువులగు భగవత్కృపా సారిప్రసారములు విశేషణగతములై నిర్దిష్టములైనవి కావున నివి కావ్యలింగమైనవి.

అర్థాంతరన్యాసాలంకారిము

స్వరూపము:- 'సామాన్యము విశేషముచేఁగాని, విశేషము సామాన్యము చేఁగాని సమర్థింపఁబడిన అర్థాంతరన్యాసాలంకారిమనును.

ఉదా:- గంతులో కడలేసి కడలి దాటఁగనేర్చె
 సిడికిట లంకిణి బిలుకుమార్చె
 చిట్టికెలో రాకాసి జెట్టి పోలునఁ జొచ్చె
 నెమ్మి నుంగరిము సీతిమ్మకిచ్చె
 ఊపులో పూదోట యేపు గీపులుమాపె
 దరియు రక్కసుల పోతరమువాపె
 మాటలో లంకను మసిమసి గొవించె
 అమ్మ నేనుము చెవులారవించె
 ఎంతలెంతలు చేసె నీయింత హనుమ !
 ధర మహాత్ముల కెందు దుష్కరము గలదె !
 రిన్ముగూణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
 విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- హనుమంతుని సముద్రంబునాదులు విశేషము. ఇది
 'మహాత్ములకు దుష్కరముగలదా ?' యను సామాన్యముచే సమర్థిం
 పఁబడినది. కావున నిది అర్థాంతరన్యాసమైనది.

అనుమానాలంకారము

స్వరూపము:- 'సాధ్యప్రతీతికొఱకు సాధన నిర్దేశము చేసిన అనుమానాలంకారమగును.'

ఉదా:- తమ్ముడా ! లక్ష్మణా ! పొమ్ము ! వృక్షమ్ముల
దండకు నీమేన నెండదాఁకు
అన్న ! యెండా ? యేది ? యాగపడకున్న దే;
అదె ! యటుగను ! సూర్యుడుదయమొందు,
సోదరా ! రేయెందు సూర్యుడు వొడుచునా ?
చక్కనియాతఁడు చంద్రుఁడగును,
వత్స ! నీవెట్టుల వనజారి యితఁడందు ?
వదిగొ ! కురంగంబు గదియుగాదె !
హా ! కురంగాక్షి ! చంద్రాస్య ! యడవినెచట
నుంటివోయని కుందుట యొక్కలీలె ?
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామసీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- సీతావియోగతత్త్వజ్ఞుడు రానుచున్నాను చంద్రుడయినా మారోగ్యదయముగాఁ దోచినది. రామలక్ష్మణులకు పై విధముగ సంభాషణమొనరినది ఇందు కురంగమువలన ఆ యుపయోగము నది చయ్యిడు అని లక్ష్మణుఁడు అనుమాన ప్రమాణముచే గనుగొనెను. సాధ్యము చంద్రుఁడు, తత్ప్రతీతికి సాధనము కురంగము నిర్దేశింపఁబడినది. కావున నిది అనుమానాలంకారమైనది.

అర్థావత్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ఇక అర్థము నిష్పన్నమగుచున్నది. వేదాంతయర్థము క్రమత్యన్యాదు నిష్ఠమగుచో అర్థావత్త్యలంకారమగును.

ఉదా:- శ్రీమదు విల్లె నిశ్చలంబి దుగ్గి చెనెనంగ
పరుల విండ్లను గూర్చి పలుకివలెనె?
మిత్రదీప్తులె తిన్న మించనో పండ్లనె
సన్మదీప్తుల మాట యడుపువలెనె?
అల విభీషణున కే యభయ మిచ్చె నటన్న
సినిరార్తులను గూర్చి యెంచవలెనె?
పరుడు విశ్వామిత్రుని పనికే దోడగునన్న
పశ్య మిత్రులు విన్న వింపవలెనె?
వానరులఁ బోయె నితఁడన మానవులను
గాచునని వేయిగఁ జెప్పె గడఁగవలెనె?
రిమ్యగుణధామ! పజ్జనారావనీను!
విశ్వనాథనాను! గోవాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇతరులెన్నఁడు మోక్షార్థమున నిష్పన్నమగుచున్నది. రామచంద్రుని బాహుల్యమునకు అంగలేక విడిగిపోయిపడనునది నిష్పన్నమైన యర్థము దీనివలన తక్కినవారి ధనుస్సులు అతని చేతిలో బెండులగునను అగాంధేరము చెప్పనవసరము లేకుండఁగనే తెలియుచున్నది. కావున నిది అర్థావత్త్యలంకారమైనది. తక్కిన పాదములలోఁగూడ నిట్లే సమన్వయించుకొనునది.

ఆక్షేపాలంకారము

స్వరూపము:- ఒకానొక విశేషాభిప్రాయమును సూచించుటకై ఉద్దేశముగాని, విషయము సేగాని, విషయము సేగాని నిష్పేధించి నట్లు తోచునట్టిని పరికినచో ఆక్షేపాలంకారమగును. అన్ని విధ్యాభాసము కూడ ఆక్షేపమే యగును.

ఉదా:- బందీలుగా ముని బృందమ్ములల దెమ్ము!
 ఎన వృత్తి మేము నేర్పొంగ ఎలయు
 నిలువు దోపుగ వేచ్చు కలికి మిన్నల సొమ్ము
 తేతెమ్ము! చివరికై నేత లివ్వి
 వన్నెల చిన్నారి కిన్నెరి కన్నెల
 గొసరమ్ము! సురగీతి వినఁగవలయు
 పొమ్ము! రామునితోడఁ బోరాడ మేమిదే
 నందనమున వేచి యుందునుచట
 నకల దానవ పూజితి చరిణ! యనెడి
 నాతిఁగని రావణుఁడు వెడ నచ్చునచ్చు
 రమ్యగుణధాను! నజ్జనారామసీమ!
 విశ్వమతి నామ! గోవాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇది అనిష్ట విధ్యాభాసరూపమగు ఆక్షేపమునకు ఉదాహరణము. సజ్జన సంక్షోభము, దేవతలకవకారము, రామునితో వైరము అనునివి అనర్థ హేతువులు గావున మండ్రి దరికి ఇష్టముకావు; అయినను భర్తకు చెప్పి చెప్పి వినికి నిష్ఠురముగామంచిది! సజ్జన సంక్షోభము చేయుము! రామునితో బోరుము! అని అనిష్ట విధిని చేయునున్నది. ఈ విధి ఆభాసమేయని 'పనవృత్తి' సేర్పవలయు మొదల యిన వాక్యములతో తెల్లమగుచున్నది. నాశ హేతువులగు నీ దుష్కార్యములు చేయవద్దని పరమతాత్పర్యము.

వ్యాజస్తత్త్వలంకారము

స్వరూపము:- 'వాఙ్మమగు నిండచే స్తుతిగాని, స్తుతిచే నిండగాని స్ఫురించిన వ్యాజస్తత్త్వలంకారమగుచు.'

ఉదా:- చివికె జీర్ణంబైన శివులు విఱచుటా!

చేయి తిరుగు జోదు సేయుచేత

కాకంబుపైఁ జూపువీక పోకడలట్టె!

సేరొందు జగజెట్టి బీరితనము

మూఁడుకాళ్ళ ముసలి ముక్కు రక్కించుటా!

మొనగాండ్ర మసిపించు కొనఁగగుర్తు

నీతికి సెలవిచ్చి కొఁతి వేటాడుటా!

మేటి గండిని కేలి మేలిచిన్నె

తెల్లమగు లెమ్ము నీపని విల్లువట్టి

లోక భీకరు రావణు దాఁక వేళ

రమ్మగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!

విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమస్వయము:- ఇందు రాసు విషయకమైన నిండ వాఙ్మమగానున్నది. కాని దానివలన శివధనుస్సంకాద్య సీతర సాధ్యములగు కార్యములను గావించిన జగదేశ కూరుడు శ్రీరామచంద్రుడు అని స్తుతినొనర్చిన సన్నమగుచున్నది కావున నిది వ్యాజస్తత్త్వయైనది

అలంకార వసంతము

విరోధాభాసాలంకారము

స్వరూపము:- 'పైకి విరోధమున్నట్లు గప్పడి పర్యవసానమున విరోధము పరిహరింపబడిన విరోధాభాసాలంకారమగును.'

ఉదా:- పురుషోత్తము ఖ్యాతి బోలుపొందు చుందువు
చతురాననుడనయ్యు సతమునీవు
జై వాత్సకాభిధ జగతి వెల్లుదువొం !
ఘనవరలోక భాస్కరుడవీవు
రాజమూలి వనంగ రాజిల్లు చుందువు
శ్రీ కాంతుడను పేరు చెందినీవు
గోత్ర వర్ధకుడవై గొనురారుచుందువు
జిమ్మ సిద్ధిని జెలగినీవు
చిత్ర చిహ్నిము ! దశభ పుత్రునీదు
నిజ చరిత్రము తెలియంగా నేర్చునెవడు ?
రన్కుగుణధాను ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనాను ! గోపాలపేటరాను !

సమన్వయము:- పురుషోత్తముడైనవాడు చతురాననుడగుట పొసగి
దని పైకి విరోధముదోచినది కాని పురుషులలో శ్రేష్ఠుడు,
నుండరముగు వదనము గలవాడు అని అర్థాంతరముచేయగా పర్యవ
సానమున విరోధపరిహారమగుట నిది విరోధాభాసమైనది. ఇట్లే
జైవాత్మకాది పదములకును విరోధ తత్పరిహారముల నూహించునది.

విశేషోక్త్యలంకారము

స్వరూపము :- 'కఠోర్వత్పత్తికి పలయు కారణ సామగ్రియున్నను కార్యముత్పన్నముగావన్న విశేషోక్తియగును.'

ఉదా:- తన వాక్కు నురరాజ ఘనరత్న దీపిత
మాళి రాజులు దివ్య మాలగాఁగ
తన కంటి కెంజూపు ధరణీతలంబెల్ల
నట్టుడికించు దావాగ్ని గాఁగ
తన పేరు దర్పిసైదై తేయ కోటికి
దరికొన్న వజ్ర పంజరముగాఁగ
తన హేతి శాత్రువ తక్షణభీతికి మూల
హేతువు పెను ధూమ కేతుగాఁగ
హి భుజ. శౌర్యము, కడుపల్కు బడియు, బలము
గలిగియును రావణుండేల తలఁకు విడఁడొ?
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమస్యయము:- రావణునికడ ధైర్యముతో నుండుటకు కావలయు సర్వ సామగ్రియుగలదు. ప్రభుత్వము, శౌర్యము, పలుకుబడి బలము అనునవి గలవు. అయినను భయముపీడుటలేదు. ధైర్యము గలుగలేదు. ఈవీతి కారణమున్నను కార్యముగలుగకుండుట నిది విశేషోక్తియై నది.

అలంకార వసంతము

విభావనాలంకారము

స్వరూపము:- 'కారణములేకుండగనే కార్యోత్పత్తిగలిగిన విభావనా
లంకారమగును.'

ఉదా:- దట్టంపుఁ జీకట్లుల్ నట్టాడె రట్టడి
రాకాసిపురి నిసి కాకమున్నె
గాసి మబ్బులు మూఁగి కమ్మరే ద్రిమ్మరి
దీవిఁ దొల్కరియింక దిగకమున్నె
దండి యీరువుదిండి గుంజియల్ వీలెను
వాడి కోలలు మీఁదఁ బడకిమున్నె
రక్కసి జోదుల యుక్కు కొండలు గూలె
పిడుగు వాలోఁగెతిలు వినకమున్నె
పోతరంజున నలుదెసల్ కోతిమూక
మించి లంకను వడి ముట్టడించె ననఁగ
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

నమస్వయము:- రామదండు ముట్టడించఁగనే లంకలో వింతలు పొ
రంభించినవి. రాత్రిగాకముపేను చీకట్లు గొమ్మెను. తొలకరి
రాకముందే మబ్బులు మూఁగెను. బాణములు తగలకమున్నే పొ
ములుపోయెను. పిడుగులు పడకముందే కొండలుగూలెను. ఇటు కార
ణములగు రాత్రి మొదలగునవి లేకుండగనే కార్యములగు చీకట్లు
మున్నగునవి గలిగెననుట నిది విభావనాలంకారము.

విషమాలంకారము

స్వరూపము:- ఈరణ విరుద్ధ కాశ్యోత్పత్తియైనను. ఇష్టవాస్తవిక
యత్నమునేయ ఇష్టోత్పత్తిగల్గినను, విరూపవస్తు స్వరూపము
యైనను విషమాలంకారమగును.

ఉదా:- రమణీయ మణీయ పానాద తతులేడి
విషమ కంటక వన వీధులేడి
కాకిలీ ఎల్లకీ కనుగీతములేడి
పిరసమ్ములౌ శివా విరుతులేడి
మధుర మధురములౌ మహితాన్న రుచులేడి
అతిహీన కండమూలాదులేడి
వరహంస తూలికా పర్యంకి తిలులేడి
దారుణ పాపాణ తిలములేడి
మూర్తు లివియేడి ! ఏడ నీమూర్తులందు
వనుల నీ దాయలను గాంచి వసచరాళి
రమ్యగుణభామ ! సజ్జనా రామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇది విరూపవస్తు సంఘటన రూపమగు విషమాలంకార
మునకు ఉదాహరణము. సమస్త వైభవముల ననుభవించిన శత్రురాజు
లకు బహుళ దుఃఖాకరమగు అకణ్యవాసము సంఘటిల్లినది కావున
నిది విషమమైనది.

అలంకార వసంశము

సమా లంకారము

స్వరూపము:- 'అనురూపములగు వస్తువులకు సమావేశము గలిగిన సమా లంకారమగును.'

ఉదా:- తరుణ వసంతునిఁ దరుణిఁగానన లక్ష్మి
నేచ్చి పూపందిల్లఁ గూర్చినాఁడు
పూవింటి యొడయనిఁ బూబోణి రతికన్య
కేలు కేల్పంధీపఁ జాలినాఁడు
చెన్నారు శీతాంశుఁ జిన్నారి చందికఁ
జెలువారఁ గళలేలఁ గలిపినాఁడు
శ్రీరామచంద్రుని సింగారి జానకి
నొడఁగూర్చి భద్రముల్ వడసినాఁడు
తమ్మి పూవింటఁ బుట్టిన దంట యెంత
నలఁతియని చూచుఁ గేగిగంట వాణి విభుని
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇట అనురూపులగు వనలక్ష్మి వసంతులకును, రతీమ
న్మథులకును, చంద్రికాచంద్రులకును, శీతారాములకును సమావేశము
వర్ణింపఁబడుట నిది సమా లంకారము.

ఆధికాలంకారము

స్వరూపము:- ఆధారము అల్పముగను ఆశ్చర్యము ఆధికముగను నుండునది ఆధికాలంకారము.

ఉదా: సస్సేమ భవదీయ నిర్మల చరిత్రంబు
 స్వల్పాది కివినూక్తి బట్టుటయును
 అతివేల భవదీయ విశిత స్వరూపంబు
 చిన్ని మానులమదిఁ జిక్కుటయును
 మహనీయ భవదీయ మంజులకీర్తు లా
 యలఁతి భక్తులగీతి వెలయుటయును
 నీరంధ్ర భవదీయ నిర్వాజ కరుణాభి
 గోరింత సుశ్యాంఁ గూడుటయును
 చూచి మదనెంచి యోచించి -చోద్యమంది
 ముగ్ధులగుదురు జ్ఞాన విదగ్ధులిలను
 రమ్యగుణధాను ! సజ్జనారామసీమ !
 విశ్వసితనామ ! గోపాలవేటరామ !

సమస్వయము:- ఇటు అపాదమును భగవద్గురెము అల్పమును కివినూక్తి నిబట్టినదని ఆధారాధేయములకు అవాసురూప్యము వర్ణింపఁబడుట నిది ఆధికాలంకారము. తక్కిన ఆధారాధేయములను ఇట్లే దెలుగునది.

అలంకార వసంతము

ఆనంగత్యలంకారము

స్వరూపము.- 'కార్యకారణములను క్షిప్రకావస్థితి చెప్పబడనేని ఆనంగత్యలంకారమగును.'

ఉదా:- ఇనవంశమున శ్రీరమేశుండు కాలూన
సురవైరి హృదయాలు బహువులెక్కె
జానకీపతి దనుర్జ్యోతి మిటంగా
కుటిల రక్షస్సనీ ఘోషలెనంగె
పట్టాభిషేకంబు పటల శ్రీరామున
కమరుల హృదయ తాపములు వాసె
దశరథ సూనుండు ధరిణి భారము మోయి
సోఁకుల కుస్సునుస్సురులు హెచ్చె
ఎంత యాశ్చర్యమనుచు మునీశులాత్మ
నెంచి నీవృత్తములను గీర్తించుచుండు
రమ్యగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపటరామ!

సమన్వయము:- భగవంతుండు శ్రీరాముడై కాలూనినది యినవంశమున; బహుచెక్కినది సురవైరి హృదయాలు. కాలూనినచోట బహుచెక్కివలయును. అట్లుగాక ఇటు కారణము ఇనవంశమున, కార్యము రాక్షస హృదయాలలోను అగుట నిది యసంగతి. ఇందలి తక్కిన వాక్యములలోను ఈయలంకారము నిట్లే యెఱుంగునది.

యుక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- దుర్లభార్థములను ఘటింపఁజేయు నెడల యుక్త్యలంకార మగును.

ఉదా:- శాంతా శృంగుంబులు చట్టుబండలు నేయు
అలజన న్నాన దైత్యవృంజు
గర్వంపు పెల్లునఁ గన్నులు పొరలెక్కి
తూలు నధర్ముడా వాలిపోగరు
తరఁగ చేతులునాచి దాటనీయనలంచు
పొంగిన యావార్ధి పోతరంబు
ముల్లోకములనేలు మొనగాఁడనేని
విట్టివీఁగు దళాన్యు బీరతనము
తుడిచిపెట్టితివట! యొకతూవుతోనె
అఖిల ఘటనాఘటన సమర్థా! మహాత్మా!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- అఖిల దుష్టగర్వ నిర్వాహమును దుర్లభ కార్యమును ఒక్క శ్రీరామబాణము ఘటిల్లఁజేయుట నిది యుక్త్యలంకారమైనది.

అలంకార వసంతము

విచిత్రాలంకారము

స్వరూపము:- 'స్వవిరుద్ధ ఫలమును బొందుటకై యుద్యమించుట విచిత్రాలంకారిమగును.'

ఉదా.- అమరేంద్రుఁడై రావతముఁజిగి ననుగొల్పు
మక్కువ నురదంతి నెక్కనతిము;
నుగీపుఁడింతి నతిగీపుఁడగునీకు
తలయెత్తి కిపిరాజ్య తలమునేల
దశముఖానుజుఁడు నీదాసుఁడయ్యెనుగోరి
దాసులై దనుజులు దమ్ముగొల్పు
పరమ రాగంబునఁ బ్రస్తుతింతురు మునుల్
రేగిన రాగంబు ద్రోపనెంచి
అఖిల కల్యాణ గుణ నిక రాబువాల
ఆర్తమందార ! ధీర ! స్వర్ణాస్రీనార !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వనుతినామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇటు సంతతిము విరాడత మెక్కి తిని గుటస పరావత
మును దేవేంద్రుఁడు దిగెను! అన్నచో గజావగోపాణమునకు గజారో
హణము విరుద్ధమైన ఫలము; తదర్థముఁ ద్రమించెను కాన నిది విచి
త్రాలంకారము. సముద్భవ భగవత్సేవ చేసి స్వారాజ్యమును నిష్కం
బకముగా ఇంద్రుఁడేలునని తత్త్వాన్వయము. ఇందలి తక్కిన వాక్య
ములకును ఇట్లే సమన్వయము.

భావికాలంకారము

స్వరూపము :- అత్యద్భుత వస్తువృక్షము వలన సూతబాహ్యములు భావిక వృక్షయమునకు ప్రత్యక్షములైనట్లు తోచిన భావిక మగును.

ఉదా:- మోపెట్టునోయని చూపులు నిగిడించి
చూచు నృపతులపై చూచుచుండ
ఇట్టె విలెత్తు మాచిట్టిజోడని గొధి
పట్టి యెత్తిన చేయి యట్టెయుండ
జోడు సింగపు దూకుఁ జూచు సింగముపోల్కి
సఱలేచు లక్ష్మణుఁ డట్టెయుండ
మీరి తియ్యని కోర్కె లీకలెత్తంగ
పొంగు జానకి యట్టె పొంగుచుండ
శివుని విలెత్తునాటి నీచెన్నురూపు
కనుల గట్టును నేడు నో కమలనయన !
రమ్యగుణభామ ! సజ్జనా రామనీచు !
విశ్వసతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- అనన్యసాధ్యమగు శివభవార్భంగము అద్భుతవృక్షము. దానిని పర్ణింతులు నాటి సభావృక్షము భావిక మనఁపెధిని భావితమై ప్రత్యక్షయమామగుట నిది భావికాలంకార మైనది.

అలంకార వసంతము

అన్యోన్యాలంకారము

స్వరూపము:- 'పరస్పరము చెందింటికి కార్యకారణ భావము స్పష్టమై
బడెనేని అన్యోన్యాలంకారమగును.'

ఉదా:- శోభిల్ల జానకి శూరు రాఘవుఁడేరి
వై దేహితో రామ భద్రుఁడెనఁగె
విలసిల్లె వాల్మీకి పలుకు రామునిఁబాడి
రాముఁడ వాల్మీకి రసనఁజెలఁగె
అలరాఁ నినకుల మవనిజా పతిచేత
నినకులఁబున నిందిరేఘుఁడలఁగె
దసరె దశాస్యుండు ఘనురాము నెదిరించి
తొడరె రాముఁడు వాని ద్రుంచివైచి
పొలుచునన్యోన్య భూవణ భూమ్యభావ
మీవిధంబున మీకు నో దేవదేవ!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- జానకి శోభిల్లుటకు శ్రీరామచంద్రుఁడు కారణము.
శ్రీరామచంద్రుఁడు విలసిల్లుటకు నీతాదేవి కారణము. అని పర
స్పరము నీతాదాములకు విలసనమున కార్యకారణభావము వర్ణింపఁబ
డుట నిది అన్యోన్యాలంకార మైనది. ఇతరవాఙ్మయములలోను అలంకా
రసమన్వయ మిట్లేచేసికొనవలయును.

సామాన్యాలంకారము

స్వరూపము:- 'గుణసామ్యమున ఒక వస్తువునకు మరొక వస్తువు
యొక్క తాదాత్మ్యము స్ఫురించినచో సామాన్యాలంకార
మగును.'

ఉదా:- విరావతింబిది యన్య దంతావళం
బిదియన్న భేదంబు లెఱుంగరాక
ఉచ్చైశ్శృంగంబున తచ్చ గుఱ్ఱములివ్వి
యని వేఱువేఱుగా ననంగరాక
క్షీరనాగరమిది నీరాజ్జ యిదియని
విడదీసి పేర్కొన వీలుగాక
కల్పచృక్షము లివ్వి యల్పచృక్షములివ్వి
యని గుఱ్ఱబట్ట నాధ్యంబుగాక
వితవడుదురు విబుధులు న్వాంతమందు
నిర్మలంబైన నీకీర్తి నిండ జగము
రమ్యగుణధామ! సజ్జరారామసీమ!
విశ్వనాథనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- శ్లేతగుణ సామ్యమున విరావతాదులగు వస్తువులకును
అన్యగుణులకును భేదముపోయి అన్నియు సమానముగాఁ దోచుట
నిది సామాన్యాలంకారము.

గమనిక:- వస్తువుచే వున్నపు తిలోహితమైన పట్ల మిలనమనియు,
గుణముచే వస్తుతాదాత్మ్య ప్రతీతి గలిగిన సామాన్యమనియు గుర్తించు
పదగును.

స్వభావోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ‘ఉన్నదున్నట్లుగాఁ గనులకుఁ గట్టినట్లు సహృదయోద్వే
జకముగాని వస్తువర్ణనము స్వభావోక్తియగును.’

ఉదా:- గికురించి పరువెత్తి యొక తీరు మెడఁద్రప్పి
వెన్నంటు నీపై నఁ గన్ను వెట్టి
అమ్ముపైఁ బడెడి భయమ్మున వెనుచును
మునుమేన నొదుగఁగా ముడిచిముడిచి
ఇనుముత కొటికిన కనవు తోవలజార
మీఱు దప్పిక నెండు నోరుదెఱచి
వడిఁగోళ్ళు దూఁకుటఁ బుడమిపై నొక్కింత
మిక్కిలి గామింటఁ జక్కబాటు
పసిడి లేడిని గుటివెట్టి నొసలు ముడిచి
కంటి నటమోడ్చి వెంటాడి తంట; దంట !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమస్వయము:- ఇట వేటకాఁడు వెన్నంటిన తఱినుండు లేడిస్థితియు
వెన్నంటిన వేటకాని స్థితియు స్వభావసీద్ధముగ పర్చింపఁబడుట నిది
స్వభావోక్త్యలంకారము.

వ్యాజోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- 'గుప్తమును నొక వస్తువు వ్యక్తముగాఁగా దానిని మఱి యొక వ్యాజమున గుప్తపఱచుట వ్యాజోక్తియనబడును.

ఉదా:- చెలియరో! పుష్పాడి యొలిక పాపము! సీత

తమ్మి కన్నులు గను! చెమ్మగిల్లె
వల్ల వాధర! చూచు! చల్లని పన్నీరు

చిల్క జానకిమేను పుల్కరించె
నలినాక్షి! ఈముగ్ధ నిలువలేదెన్నఁడు

నల్వరలో సిగ్గు చెల్లు గంటె!
కుటిలాలకా? దీని నిటల రత్న పోభల్

చెక్కుల నలమె కెంపెక్కఁగాదె!

అంచు తనచిన్నెలను నమర్చించు నఖిని
లీల గనెనట! మీపెండ్లివేళ సీత

రమ్యగుణధామ! నజ్జనారామసీమ!

విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- రమణీమణి జానకికి శ్రీరామగుణభావన పందర్పనముల వలన మోదాశువులకాదులగు సాత్త్వికభావములు పొడమినవి. వాని నెట్లెట్లు గోపనము చేసికొనినది. కాని వివాహ వేదికపైకి వచ్చు సరికి ఆసాత్త్వికోజ్ఞుంధణము అంగలేదు. ఆ సీతిని గనిపెట్టి యొక గడుసరి చెలికత్తె వానిని అన్యథాసమర్థించి ముటుగుపఱచినది గావున నిది వ్యాజోక్తియైనది.

అలంకార వసంతము

వక్రోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ఒకరు ఒక యుద్దేశముతో పరియోగించిన వాక్యమును కాకుండాగాని శేషముహిమనుగాని వేతాకరు మఱియొకరిరున అన్వయింపఁజేసిన వక్రోక్తియగును.

ఉదా:- కోపంబు గన మరుచాపంబ నీకేల?

కలకంఠి పలుకవే కమ్మపలుకు

చాలు నన్వతమింక! కేలచాపంబేది?

కలకంఠి గలదు మీయలరుదోలు,

మావల్ల నేనైన మహితా పచారముల్

గల్గుచో మన్నించు గాంచనాస్య!

సిరిమాకు నపకృతుల్ నేననదని మేము

మొరవెట్టు కొంటిమే దొరలమోల

అనుచు చతురాస్య మాటల కందకున్న

ప్రణయ ముగ్ధతఁ జూతువె! పడఁతినీత

రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!

విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

వమన్వయము:- ఇందు శ్రీరామచంద్రునిచే ఒక యభిప్రాయముతోఁ బరియోగింపఁబడిన పదములకు శేషముహిమను సేత వేతాకరమును దీసి సల్లాచమును బెంచి ఉక్తివైచిత్ర్యమును జూపుట నిది వక్రోక్తియైనది.

ఉత్తరాలంకారము

స్వరూపము:- ‘ఉత్తరమువలన పశ్చిమ యూహించబడిన ఉత్తరాలంకారమగును. ’

ఉదా:- వెడ కేకలనువేయు నడవి నెమలిగాని
 నీనాడు పెంపుడు నెమలిగాదు
 కుప్పిగంతులు వేయు కొన దుప్పియెగాని
 కూడియాడంగ మన లేడిగాదు
 చేరఁ గుమ్మగనచ్చు కాగుటేనుఁగుగాని
 కోరాడ మనయెన్గు కొదమగాదు
 చెదరి పర్వెత్తిడి బెదరు చిల్కయెగాని
 పలుకఁగా నీచేలి చిలుకగాదు
 వత్స! వనమిది; మన యువవసముగాదు
 కాద టందురు నీయరుల్ గాననముల
 రమ్యగుణభామ! సజ్జనారామనీమ!
 విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ! .

సమన్వయము:- అరిమద్దనుఁడగు రామునివలని భయమున స్వనగరములను వీడి మహారణ్యములలో నెచటనో కుటుంబసహితముగాఁ దలదాచుకొనుచుండు దానవులలో నొకఁడు తన కుమారునితోననిన మాట టవి. ఈ యుత్తరమువలన నాయనా! ఈ నెమలి, లేడి, ఏనుఁగు చిలుక యేదియు నా కడకు రాదేమి? నాతో అటలాడదేమి? అని తేల్చిని కుమారుఁడుప్రశ్నించెనని తెలియుచున్నది గావున నిది ఉత్తరాలంకారము.

ప్రత్యగీకాలంకారము

స్వరూపము:- * ప్రబలుండగు శత్రువునకుఁ ప్రతీకారము నే నుదాహరి
తదీయునక పకారము నేయుట ప్రత్యగీకమగును. *

ఉదా:- నిన్నెదిర్పంగ రాక నీకులు పూరుషు
రవిఁబట్టి రాపాడి రట్టు నేయు
నీమోల నిలునఁగా నేరిక నీసారు
గనుపట్టు చంద్రుని గాసివెట్టు
నిను చెనకఁగలేక కనుకొని నిన్గొల్పు
భక్తుల బాధల పాలునేయు
నిన్ను దాఁకఁగ గుండె నిబ్బరంబులులేక
నీపక్షమని యిందు నేపు మాపు
అల్పగుణుడైన శాత్రువు నదరిపాటు
లిట్టులున్నవి ! వేవేగ మట్టుచెట్టు
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

విమన్వయము:- రావణాసురుని బౌద్ధ్యమును రామునితో విన్నవించి
తన్నాశనమునకై రామునిఁ బురికొల్పు నొక తాపసి వాక్యములివి.
ఇందురావణుఁడు ప్రియబలుండగు శ్రీరాముఁడేమియుఁ జేలఁజాలక తదీ
యులగు రవిచంద్రులను గాసివెట్టుచున్నాడనుట నిది ప్రత్యగీ
కాలంకారమైనది.

వ్యాఖ్యాతాలంకారము

వ్యాఖ్యానము:- ‘ఒక వస్తువు ఏ యుపాయముచేత ఒకరిచే నాశించి ఒడుచో ఆ వస్తువే యాయుపాయముచేతనే మరలయొకరిచే నేఱుగా జేయబడుచో వ్యాఖ్యాతాలంకారమగును.’

శివా: తన సుబాహువుచేతఁ దనరారఁ జేసెను
 ధరసుబాహువు భంగపఱచు మఖము
 నిజరజో మహిమచే నెలఁతగా పడిఁజేసె
 అలరజో మహిమ రాయైన చెలువ
 ఉగ్ర ధనువుఁబట్టి యుజ్జ్వలతునిఁజేసె
 ఉగ్ర ధనువునఁ బాలుండు మరుని
 వరశౌర్యమున ఖ్యాతి వడలిపోవఁగఁజేసె
 నరశౌర్య విఖ్యాతుఁ బరశురాము
 చిత్రములకెల్ల చిత్రంబు చిత్రచరిత!
 స్వాదువులకెల్ల స్వాదువు నీదుచరిత!
 రమ్యగుణధామ! నజ్జనారామసీమ!
 విశ్వనాథనామ! గోపాలవేటరామ!

సమన్వయము:- సుబాహువుచేత భంగమునొందిన మఖమును శ్రీరామ చంద్రుండు సుబాహువుచేతనే నిర్విఘ్నముగ సమాప్తి నొందించెను. గావున నిది వ్యాఖ్యాతాలంకారమైనది. ఇట్లే లెక్కైన వాక్యముల లోను ఈ అలంకార సమన్వయము నెఱుంగునది.

అలంకార వసంతము

ప్రతీపాలంకారము

నవ్యరూపము:- 'ఉపమేయము చేతనే యుపమానకార్యము సిద్ధింప నీర
ఉపమానమేల? యను ఆక్షేపము గలిగినను; ఉపమా
ముగా పరినిర్దేశమైనదానిని ఉపమేయముగా వర్ణించినను ప్రతీ
పాలంకారమగును.'

ఉదా:- అనమానధీరుడీ యవనిజాపతియుండ
ఏలమేరువటంచు మూలనెట్టె;
నత్కళానిధి రామచంద్రుండు దైవాట
ఏలరేవెల్లని వేలగల్గెట్టె;
దాన ధారేయుడీ జానకీపతిగల్గె
ఏలవిన్నానిని పాలువెట్టె;
నర్వధూర్వహ బాహు సాకేత విభుడుండ
ఏలశేషుండని నేలబెట్టె;
ఏలవది? యొక్కడీ యిలజాలుననుచు
అమలధీనిధి యాచతురాననుండు
రమ్యగుణధామ! నజ్జనారామసీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలవేటరామ!

నమన్వయము:- ధీరత, ఆహ్లాదకరత్వము, వితరణ, ధారంభర్యము అను
నవి రామచంద్రునికడనే యుండగ నీరక మేఘచంద్రాదురేలయని
ఆక్షేపము వచ్చినది. కావున నిది ప్రతీపము. రామచంద్రుండు
సౌకృత్యము. మేర్పాడులు అసౌకృత్యములు.

సూక్ష్మాలంకారము

స్వరూపము:- ‘ఆనంతరీతమైన సూక్ష్మార్థమును పరికాశింపజేసిన సూక్ష్మాలంకారమగును.’

ఉదా:- అత్తవారి కులము నడిగిన సఖులెల్ల
కనుదమ్మి విరియించి గాంచులీల
మామగారెవరన్న కామినీతిలకంబు
పదిముఁతైయములను నరుననిలుపు
భర్త పేరడుగఁగా పల్లవాధర యభి
రామకీరమువంక రిహిసఁజూచు
చూచుచుండంగనే శోభన తమవల్లి
పులకపసినూనాలఁ బోలుపుమీఱు
ఇదిగో! పూచెను; ఫలముల నింకగాయు
నంచుచెలులాడఁ దలవాల్చు నవనిజాత
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలవేటరామ!

సమన్వయము:- అత్తవారి కులమేమని యడుగ లజ్జగావున చెప్పలేక
నీత లీలతోఁ కనుదమ్మి విరియించి చూచినది. తమ్ములు విరియించు
వాఁడు సూర్యుఁడు. కావున మా అత్తవారికులము సూర్యకులమున
నీత చెప్పక చెప్పిన సూక్ష్మార్థమును చెలులుగ్రహించిరి. గాన ఇది
సూక్ష్మాలంకారమైనది. ఇందలి తక్కిన సూక్ష్మార్థములను నిట్లే
గ్రహించునది.

ప్రాధోక్త్యలంకారము

స్వరూపము:- ఒక వస్తువునందు గుణాధిక్యమును నిరూపింపఁడలఁచు
యా గుణములుగల యితర పరిస్థితివస్తువులతో దానికి సంస్క
మును వర్ణించిన ప్రాధోక్తియగును.

ఉదా:- జట్టుజట్టులుగట్టి జెట్టిలు దేవదా
సవులుచేపట్టి మందరమువడిని
పాలకడలిఁజిల్కఁ పృథవ మొంఁచిన సుధా
శీకరంబులొకటఁ జేర్చికూర్చి
అమలొషధీసార మందుపొంకిక నూరి
పొంగువెన్నెల లోన రంగరించి
మించులు జల్లించి మెత్తని పొడిచేసి
పొదిపి యద్దాని తోఁబదునుచేసి
కాంక్ష నృప్తించె నీ కటాక్షములు ధాత
ఆశ్రితావనశీల ! కృపాలవాల !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- భగవత్కటాక్షములు అమృతశీకరములతోఁ జేయఁ
బడినవి. వానియందు అమృతగుణములగు సంజీవనాదులేగాదు. జన
పశీకరణము, ఆహ్లాదము, సౌందర్యము, మొదలగు ఉత్కృష్టగుణ
ములు వెక్కిరింపని నిరూపింపటకు ఆ కటాక్షములకు జనపశీకరణాది
గుణములుగల ఓషధీసారము, వెన్నెల మున్నగువాని సంసర్గము వర్ణిం
పఁబడినది. కావున నిది ప్రాధోక్తియైనది.

అలంకారము

స్వరూపము:- 'వ్యంజనమునకు దాని వ్యవహారమును కనిపెడియే అపరికృత వ్యవహార సంబంధమును జెప్పిన లలితాలంకారమును.'

ఉదా:- తిరిపురదాహన మహాతీర్థి ఫాలాక్షుని
 శిఖనమం దెదిరించు రాముడేడ
 ఆహవిభోక్తలనాహవమునందాగు
 వీరకవెలుంగు నీ వీరులేడ
 బ్రహ్మాండమును భస్మపటలంబు గావింప
 దీర్ఘ జిహ్వలునాచి తీవరించు
 పరిశయోగ్విహిని పద్మమర్దనకేళి
 చణమసి పాశ్రేయ జలముచల్లి
 ఆర్పనెంతువు ; రావణా ! యసురనాథ !
 యందురటవాని యాపులో యసురమిత్ర !
 రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామసీమ !
 నిశ్చయతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- కుంభకర్ణాదులు వారును వారునుబెట్టు హవిస్సుతో బ్రదుకు చేపతలపై దూకగలవారు. అట్టి వారితో జగదేకవీరుడగు రామునిదాక గోరుదున్నాడు రావణుడు. ఇట్లు పరికృత వస్తువు రావణుడు. వాని యిచ్చాగుండును వ్యవహారమును జెప్పకయే అపరికృతమగు మందునీటితో పరిశయాన్ని చల్లార్చుట యను వ్యవహార సంబంధము చెప్పబడినది. గావున నిది లలితమైనది. ప్రకృతముకూడ చెప్పబడిన నిదర్శనాలంకారమేయగును.

ప్రహర్షణాలంకారము

స్వరూపము:- 'ఆయాప్రయోజనములకై సాక్షాత్తుగా ప్రియత్నము
 నలుపకయే ఇప్టవాప్తి గలిగేనేని ప్రహర్షణమగును'
 ఇది మూడువిధములు:- ౧ తలవని తలంపుగా కోరికలీడేరుట.
 ౨ ఒకదానిని కోరి యత్నింప అంతకంటె ఎక్కువలభించుట.
 ౩ ఆ భీష్టవస్తుసాధనమునకై యత్నింప అభీష్టవస్తువే లభించుట
 ఈ మూడింటిలో రెండవభేదమునకు ఉదాహరణము:-

పిచ్చినవ్వుల నటవిచ్చికెమ్మోని ప
 ల్కొగ్గల తళతళల్ పాలుపుమీఱ
 పచ్చియురానియు బలు నటపల్కులు
 బలుకరించెడి తీరు సగిథవిల్ల
 కాలూని నిలువఁగా గాక నేలనుబ్రాకి
 కాయమ్ము దుమ్ము బుక్కాయనిండ
 తను డాయవచ్చు నాతనయనిఁ గోరి పు
 త్రేష్టిజేయు దళరథేఘడార !
 పొందె పురుషోత్తముని నిన్ను పుత్రిఁగాఁగ
 కొనరు గానీదు తమ్ములఁ గూర్చినుతుల
 రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
 విశ్వనుతరామ ! గోపాలపేటరామ !

నమస్వయము:- మక్కువదీర్చునొక కుమారునిగోరి పుత్రేష్టిజేసిన ఒక
 రఘునకు జగదభిరామఁడగు శ్రీరామఁడును తదనుమాపులగు లక్ష్మ
 జాదులును లభించిరి. ఇటు దళరథుఁడు వాంఛించినదానికంటె అధి
 కఫల ప్రాప్తిగలుగుట నిది ప్రహర్షణమైనది.

విషాదనాలంకారిము

స్వరూపము:- అట్టి స్వరూపమునకు విరుద్ధమైన యోగము లభించిన విషాదనాలంకారిముగను.

ఉదా:- మాటాడకేనేను మానెంబుదాల్చుచో
వెడలివోదురు జనుల్ పసికి, యంత
గట్టిగా ముక్కుతోబట్టి గడియదీసి
ఈ పంజరమునుండి యెగిరిపోయి
చేరి శారకఁగూడి స్వేచ్ఛగా మామిళ్ళ
మీదనే వివారించి మెఱయుదాన
అంచు కీరంబు భావామృతంబానుచు
పొంగుచుండఁగ నొక్క భుజగమందు
దూర నారార! విధినేత లేరుపఱపఁ
జాలు వారెండఱున్నాచు? జగతిదేవ!
రమ్యగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇట్ల కీరమునకు పంజరవిముక్తి యిచ్చును. తద్విరుద్ధముగ సగ్గుగహణము గలిగినది. కావున నిది విషాదనము. ఇది యనర్థోత్పత్తిరూపమగు విషమాలంకారముకాదు. పసికి భవమిది: ఇష్టార్థప్రాప్తికై ఒకానొక కారణము ప్రయోగింపఁబడి తన్మూలమున అనర్థోత్పత్తిగలిగిన విషమము. అట్టి కారణము ప్రయోగింపఁబడకయే పేరుకారణము: అనిష్ట ప్రాప్తిగలిగిన విషాదనము.

అలంకార వసంతము

ఉల్లాసాలంకారము

స్వరూపము:- ‘ఒకదాని గుణదోషముల సంకతిని వేరొకదానికి గుణ
దోషములు గల్గెనని చెప్పిన ఉల్లాసాలంకారమగును.’

ఉదా:- ఏయది సతతంబు హింసాప్రధానులౌ
పాపరాక్షసులకు భవనమగుట
అపవిత్రమయ్యెదా నార్యసంస్థితి కట్టి
వింధ్యాచలపాగిత విపినభూమి
మంగళరామాఘ్ని మహనీయ ధూళులు
పర్వ పవిత్రమై వలలెనౌర !
భాసిల్లు నార్యనివాసై కభవనమై
కమ్మని హోమ ధూమమ్ము మలయ
ఎట్టి శక్తులుగలవో ! సర్వేశ్వరునకు
నంచు భక్తులు ననుగొల్తు రెంచిమదిని
రమ్యగుణధామ ! నజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇయ పాపులగు రాక్షసుల సంస్కరమున వింశ్యవసము
అపవిత్రమగుట దోషసంస్కరమున వచ్చు దోషమునకు ఉదాహరణము.
పవిత్రమైన రామపాద సంస్కరమున ఆ వసము పవిత్రమగుట గుణసం
స్కరమునఁ గల్గు గుణమునకు ఉదాహరణము. కావున నిది ఉల్లాసము.

అవజ్ఞా లంకారము

స్వరూపము:- ఒక వస్తువునకు అన్యవస్తు సంబంధము గలిగియు వాని
గుణదోషములు సంక్రమింపనిచో అవజ్ఞాలంకారమనెడిది.

ఉదా:- జపతపము లుచితస్థక్రియాకాండము
చేయుచేసెడి కర్తవ్యమండయున్
సర్వవేదాంత నిష్ఠాత్ముడయ్యును హుష్ట
జనుడు గాఁడు విరాగి జగతి నెంచు
శిలమును కలుగాఁగఁదాను వారాన్నిధి
గర్భంబు లోనుండఁగల్గి కూడ
మాటక, పొందక మార్దవం బినుమంత
మెఱయు నామైనాక గిరినిబోలి
లసిత మంజులత్కయ్యంత ! యనురహిత !
కలిత సుస్వాంత ! భక్తకోకల వసంత !
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇట్ల జపతపాదులు వేదాంతచర్చలు అనువాని సంబంధము ఖలునకుఁగలదు. అయినను వాని గుణమును వైరాగ్యమును ఖలునకు సంక్రమింపలేదు. కావున నిది అవజ్ఞాలంకారమైనది.

అలంకార వసంతిము

అనుజ్ఞా లంకారము

స్వరూపము:- 'అయన్న యొకానొక ఉత్కృష్ట గుణమునందలి లాలసతో సతో నికృష్టమని పోసికొనెను ఆ వస్తువు నే ప్రార్థించుట అనుజ్ఞాలంకారమగును.'

ఉదా:- వలచురాజ్యము భోగభాగ్యములే పనిలేదు
అఖిలాప వర్గసౌఖ్యంబునలదు
పరిణతాహంకృతి పౌఢాగ్రిజాతులఁ
బభవమొందెడునట్టి వాంఛలేదు
అంజలిబట్టి నిన్నర్థితు నిదియొందు
వేటొక్కటియు నిన్ను వేడరాను
అమలగోవింద పాదారవిందామృతా
స్వాదనిత్యశ్రీల వఱలుచుండు
ఒక్కహాలికునింట నా కుదయమొంద
వరము దయసేయవే చాలు వరద ! దేవ !
రమ్యగుణగామ ! సజ్జనారామనీను !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- 'హరిభక్తి' యను ఉత్కృష్ట గుణమునందలి లాలసతో నికృష్టమైనదయ్య హరిక గృహప్రభవము ఒక భక్తునిచే ప్రార్థించబడినది. కావున నిది అనుజ్ఞాలంకారమైనది.

తిరస్కారాలంకారము

న్వరూపము:- ఏదియో యొక దోషము చూడజేసెంత, నుండుకొనిన
ప్రసిద్ధిచొందిన చుట్టలుగూడ ద్వేషింపట తిరస్కారమునను.

ఉదా:- మరనంతి గంజాగో, మరఝరీ సౌరభ్య
మోది పట్టదగీతి నాచితములు
కుటిలాలుకోన్నిదో, కువలయమాలికా
పక్తిభటాపాంగ విభాసురములు
అసమాసవీరతా హంకార పరిణతీ
కోచిపనారణ రూపితములు
వంశిమాగధ బృంద వాచాలతాదివ్య
వల్లరీ సుమరజో వాసితములు
శ్రీలు వలదన్న, యెవ్వనిచెలిమి గలుగ
వీలు గలుగదు హరిసేవ ప్రేమజేయ
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- సంపదలు అలంకారయొక్కముఖాట హరిసేవచేయు
టకు ప్రతిబంధకములు అను దోషమునుమరిసెంచి భక్తుడు సౌఖ్యాది
గుణ విశిష్టములై వాంఛనీయములైన సంపదలను చుట్టని ద్వేషింపఁను
న్నాడు. కావున నిది తిరస్కారము.

అలంకార వసంతము

లేఖాలంకారము

స్వరూపము:- 'గుణమే యావదసు హేతువగుట తబ్ధించినపుడు ఆ గుణమును దోషముగను, దోషముకూడ స్రయోజన కారియైన పుడు దానిని గుణముగను వర్ణించిన లేఖాలంకారమగును.'

ఉదా:- మాధవచరణాబ్జ మకరందసారమై

అమరభూములు పావనములు సేసి

పరితప్త మర్త్యాళి పాపముల్ వాపఁగా

పాశ్రేయగిరిపై నఁ గాలువెట్టి

చంద్ర శేఖరజటా జాల వాగుకలోఁ

జిక్కుకొంటివి తల్లి స్వేచ్ఛదొఱఁగి

ఈ ముప్పునకు హేతు వితరులెవ్వరుగారు

నీగుణదోషమే నిజము జనని

లోభమునుగల్గఁ జేయు నిర్లోభులకును

వానిమహిమలు గాన నాపదలు వచ్చె;

రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !

విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- సకలశ్రేయస్సాధనములు మందాకినీ మహిత గుణములు. ఆ సుగుణములే ఆ తల్లికి శివజటాజూట బంధనమునకు కారణమగుట దుష్టములుగ నిర్దేశింపఁబడుట నిది లేఖము.

తద్గుణాలంకారము

స్వరూపము:- తద్గుణ నిజగుణ త్యాగపూర్వకమైన వర్ణనల పరగుణస్వే
కారము వర్ణించబడిన తద్గుణాలంకారమగును.

ఉదా:- కిసలయాంగుళినీత కేంద్రమృదోసిటఁ
బద్ధరాగరుచులఁ బరిధిపిల్ల
అరుణాన్వయ విభూషు నపరంజి తలపాఁగ
బంగారు పూవుల ప్రిభదలిచ్చి
శ్యామలంబైన శ్రీరాము మేనునజారి
ఇంద్ర నీలప్రిభ నెనఁగిమెనఁగి
చిత్రరత్న ద్యుతుల్ చెన్నెందు వేడికిఁ
జిత్రపుష్పాకృతి శ్రీలదనరి
భాసురములైన మీపెండ్లి నేనఁబ్రాల్చు
శ్రీలఁదేలించి లోకాల నేలఁజాలు
రిమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- సీతారాముల పెండ్లిలో నొకరిపైనొకరు వోసికొనిన
నేనఁబ్రాల్చు తెల్లని తమ గుణమును వీడి తాము పడిన ఆయాపరిచే
శముల గుణములను స్వీకరించినవనుట నిది తద్గుణాలంకారము.

గమనిక:- తద్గుణ, సామాన్య, మూలనాలంకారములు ఒకటిగాఁ జూప
ట్టును. వీని భేదమిట్లు గుర్తించునది :-

౧. భిన్న గుణములైన రెండు వస్తువులుండి యాదోకటి యధికబలమగు
మఱియొకదాని గుణము స్వీకరించిన తద్గుణము.
౨. సమానగుణమున్న నే ఆస్యగుణాచ్ఛాదము గలిగించునది సామా
న్యము.
౩. గుణముతో పనిలేకయే వస్తువుతో వస్తుతిరోధానము గలిగిన
మూలము.

అలంకారి వసంతము

అతద్గుణాలంకారము

స్వరూపము:- 'తగివల కారణమున్నను పరగుణ స్వీకారము చేయనిచో'
అతద్గుణాలంకారమగును.'

ఉదా:- మందోదరీసతి మధుర వాగ్విచిత్ర
పైపైనఁ బలుమారు పర్వఃగనియు
కైలాసగిరివాసు మేలిప్రాసాదపు
నిండారు ఘమఘమ నింపఁబడియు
ఆమ్నాయవారిద మమృత ధారలుచిమ్మి
ముంచియెత్తఁగఁ దాను ముంపఁబడియు
అనుజన్తు ననునయ వ్యాహార మాధురి
మాటిమాటికి మీఁద మలయమనియు
చేదువిటుగదు; తియ్యనగాదు, కాదె?
రావణాసురు తలఁపార! రామచంద్ర!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- మధురా మధురమైన యశేక వస్తువుల సంస్కరము
న్నను రావులుని భావము తన చేదుతనమును విడువలేదనుట నిది
అతద్గుణాలంకార మైనది.

మీలనాలంకారము

స్వరూపము:- 'ఒక వస్తువుచే మఱియొక వస్తువు అచ్చాదిభవయ్యేఁ
మీలనాలంకారమగును'

ఉదా:- చేర్చుకొనితనాల చెన్నులన్నులమిన్న
మోముసొంపులలోన మునిగిపోయె
తాటంకి ముత్యాల తళతళల్ చంద్రాన్య
చెక్కుటద్దాలలోఁ జేరిపోయె
నానామణీరుచుల్ భాసిల్లు బింబోష్టి
యధరకాంతులలోనె యణగిపోయె
బంగారు పేరుల రంగారు మిలమిలల్
మేలిసారులలోన లీనమయ్యె
తొడవులకునెల్లఁ దొడవు మాపుడవిపట్టి
చోద్యమనిసీతఁ జూతురా నుదతులెల్ల
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఆభరణ పృథలు జానకి అవయవ సౌందర్యములో
నిమిలితములైపోవుట నిది మీలనాలంకార మైనది.

అలంకార వసంతము

ఉదాత్తాలంకారము

స్వరూపము:- ' సమృద్ధిపస్తు వర్ణనము ఉదాత్తాలంకారమనును '

ఉదా:- అఖిలవిజ్ఞాన దీప్తామల రూపులై
తనరారు విబుధరత్నంబులొకట
చలులవిక్రమకళా చండమార్తాండులై
దైవాలు వీరరత్నంబులొకట
సౌందర్య సర్వస్వ సారైక మూర్తులై
తనరుక్మిజాత రత్నంబులొకట
ఉత్తంఁ హేమ శృంగోజ్జ్వల గ్రంభులై
తగుమహాసౌధ రత్నంబులొకట
ఎందుగ సరత్నములై కనువిందు సేయఁ
దరమె వర్ణింప సాకేత పురసమృద్ధి
రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
విశ్వసుతనామ ! గోపాలవేటరామ !

సమన్వయము:- శ్రీరామచంద్రుని రాజధానీ నగరసమృద్ధి వర్ణింపఁబడుట.
నిది ఉదాత్తాలంకారమైనది.

రసవదలంకారము

స్వరూపము:- ఒక రసము పరధానమును మజ్జియొక రసమునకు అంగ మగునెడల రసవదలంకారమగును.

ఉదా:- కడురక్తిఁబులకెత్తఁ గల్పప్రసూనాలు
 లీలమాలలుగట్టి మౌళికజేర్పు
 కిస్తూరి నలుగడల్ గుస్తరింపఁగ విడె
 మందిచ్చి యధరమ్మునంటినొక్కు
 మలయజ పంకంబు నలఁదు నెవమ్మున
 హారాళిదీయఁగాఁ జేరవచ్చు
 చెండి ! మకరికల పిండు దోలెదనని
 వడి గండములు గూర్చిబుడుకఁదొడఁగు
 ఆ కరమ్ములా ! యివి; హా ! రణాంగణమునఁ
 బొరలుచున్నవి గ్రద్దలు పొడువ; నాథ !
 రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామసీమ !
 విశ్వనుతనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- రణభూమిని తెగిపడియున్న రావణుని గాంచి యాతని యిల్లాండు విరిపిండు పౌకరణమునఁ జెప్పినది యిది. ఇందు కరణ రసము పరధానము. శృంగార రసము దానికి అంగమైనది గావున నిది రసవదలంకారమైనది.

అలంకార వసంతము

ప్రేయోలంకారము

స్వరూపము:- ‘ప్రధానరసమునకు భావము అంగమగు నెడల ప్రేయో
లంకారమగును.’

ఉదా:- మంగళసరయూ తరంగిణీ శ్రీకర
శ్రీతలవాతముల్ చెలగుచుండ
అశ్రుధారామాలి కాలంకృతాస్యండు
మారుతి పాదపద్మములు గొల్వ
పరతత్త్వ వేదులు బ్రహ్మవాదులు చిత్త
మిగురెత్త నిజతత్త్వ మెంచుచుండ
శ్రుత్యర్థములువోలె సాంపై న పీఠాన
వై దేహిరాములు వఱలుచుండ
నిలిచి నోరార రఘువతీ! నీరజాక్ష!
యంచు నుతియించు భాగ్యము లమరు నెపుడో!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- నిరస్తలౌకిక పృథ్విఁడగు నొక భక్తుఁడు సకల జగదశ్చ
రాముఁడగు శ్రీరామచంద్రుని సన్నిధానమెప్పుడుగల్గునా! యని ఆ
భగవత్ప్రసిర సన్నివేశములను మనసున భావించుచున్నాఁడు. ఇది
కాంతరసము. దీనికి ఆ భగవంతుని నుతింపు భాగ్యము లమరు
నెపుడో! అనుచో ‘ఎపుడో’ అను పదముతో నూచితమైన ‘చింత’
యను భావము అంగమైనది. కావున నిది ప్రేయోలంకారమైనది.

ఊర్జస్విదలంకారము

స్వరూపము:- 'ప్రధాన రసమునకు భావాభాస రసాభాసములు అంశములయ్యెనేని ఊర్జస్విదలంకారమగును.'

ఉదా: పటురటత్రావక పటహభాంకృతి వైరి
 వీర కాండము గుండె వీలిలిపోవ
 ధూళిమోములుగప్పు దూర మైదీ వెలు
 కన్నీరుజాలులు కల్వగట్ట
 ఆర్పులూర్పులు రేగ నధిరమ్ములెండంగ
 బర్వెత్తునాదాయ పడఁతిగముల
 దోచుకోవచ్చిన దొంగకిరాతులు
 కదలు నవ్వారి పై య్యెదలుగాంచి
 తేలుకుతేలుకను వాలు చూపులనుగాంచి
 మ్రోనువడినిల్చి రట్టులే ముఱచిజగము
 రమ్యగుణధామ ! సజ్జనారామనీమ !
 విశ్వనాథనామ ! గోపాలపేటరామ !

సమన్వయము:- ఇట ప్రధానరసము కరుణము. దానికి శృంగార సాభాసము అంగమగుట నిది ఊర్జస్విదలంకారమైనది. అనుచిత లంబనము గావున నిట శృంగారము అభాసమైనదని భావము.

అలంకార వసంతము

సమాహితాలంకారము

స్వరూపము:- భావశాంతి రసాంగమైనయెడల సమాహితాలంకారమగును.

ఉదా:- రాకేందుబింబమా! శ్రీకాంతుఁడీతఁడు;
రాగ శ్రీకడకె యూరేగవచ్చు!
రమణిరో! వసుమతీ రమణుఁడే యీతఁడు;
తన వసుమతిజూడఁ దరిలఁదగును!
చంద్రాస్య! సితకీర్తి చంద్రికాలసితఁడే;
చంద్రిక కేకేలు సాచనిమ్ము!
మానినీ! జానకీ జానియే, నీతా వి
నోదియే, వై దేహి మోది యితఁడు
శివుని వింటిని విఱచిన చేయి యిదిగొ!
చూడు! మనఁ గొంటె చెలికత్తె; సాగనుమిన్న
సీత మోమున చిటువచ్చు చెంగలించె
నిశ్చనుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము: మారన వభువు సీతకు ప్రణయకోపము వచ్చినది. శ్రీరాముఁడును రాచబిడ్డఁడు. ఒకరికొకరు నీసిపోరు. ఆ సీతి లో చోతై సీతతో 'ఈతఁడు శ్రీకాంతుఁడు' అనెను అనఁగా నీవు లక్ష్మివి; నీవు ప్రియుఁడు అను అభిప్రాయము. సీత శ్రీని ఒక నాయకను గాఁ దలచి 'అక్కడికే యూరేగు' మనెను. ఇట్లు చమత్కార సంభాషణముతో పనిగాచిని దాసి వాచ్యముగా ఈతఁడు సీతాపతియని తెట్టించి 'ఇదిగో! నీ కొఱకు శివుని విల్లుకూడ విఱచిన చేయి చూచుకొనుమని యాయజేసినది. ఆ గద్దరితనమునకు సీత చిటువచ్చునవ్వినది. అనఁగా ప్రణయ కోపభావము శాంతించిన దనినమాట. ఆ భావశాంతి శృంగార రసాంగమగుట నిది సమాహితమైనదని తాత్పర్యము.

భావోదయదాలంకారము

స్వరూపము:- భావోదయము అన్యాయముననుభవించు భావోదయాలంకారమును.

ఉదా: అంగనామణి! యీతడంగధిపతి ముద్దు
 పట్టియనంగ పినెట్టె జరిగె
 అంభోజ ఎడనరొకాంభోజుడే హాస
 మోమునూడంగ బెడ మోమువెట్టె
 కానునీ రత్న నూ! కానిరూపేంద్రుని
 పుణ్యక్షేత్రమున గోచరమునతిప్పి
 భాసురగాత్ర! యీ కోసలనాథుని
 మారుల జూడుమనంగ నారినాథీ
 నూడంగోరియుగ గన్నెత్తి చూడలేక
 నిలిచె దలవాల్చి గీటుచునేల నీత
 రమ్మగుణధామ! విజ్ఞనారామసీను!
 విశ్వనుతినామ! గోవాలపేటరామ!

సమన్వయము:- నానారాజ కుమారుల చిత్రపటములను కుమారియును జూచికి చెలికత్తె చూపుచుండెను. ఒక్కొక్క రాజకుమారుని పటము చూచుట మాదిరి అచట పెడమోము వెట్టుటయు జరుగుచుండెను. ఇంతలో నెచ్చెలి ఈతడు కోసలరాజు కుమారుడు కీరామచంద్రుని డడెను. నీతకు కను దమ్ములు విడిగిరివి. పటమును చూడఁబోయినది. లజ్జ కనులెత్తినయలేను. తలవాల్చి నిల్చినది. ఇందు నీతకు లజ్జయును భావము ఉదయించినది. ఇది రామవిషయిక రీతికి అంగము గావున నిది భావోదయాలంకారమైనది.

అలంకార వసంతము

భావసంధ్యలంకారము

స్వరూపము:- 'విరద్ధములగు కేడుభావములకు సమావేశము గలిగిన
భావ సంధ్యలంకారమగును.'

ఉదా:- ఈరెండగాఁదోఁచు వీర తేజంబును
నిలిచిన యొత్తరు నిబ్బరంబు
అచ్చగుద్దిన మేటి యాభిజాత్యంబును
నమలగుణంబుల కొనుగుతేఘకు
దోబూచులాడెడి తొలిజవ్వనపు పొంగు
ముసిముసి నవ్వుల మోముసారు
అవురూపమైనయా యుండచంకమ్ములు
చూపులో దీపించు చుటుకుదనము
వెలయు రామునిపై నీతి కిలికిననులు
విడిసిపడి నర్దునంతలో మఱలివచ్చు
రమ్మగుణధామ! నజ్జరారామనీమ!
విశ్వనుతినామ! గోవాలపేటరామ!

వమనవ్యయము:- జగన్మంగళ విగ్రహుండగు శ్రీరామచంద్రుఁడు శివ
ధనుస్సుంగముచేసి నిలుచుండెను. సీతకు కనులార ప్రియునిఁ జూడ
వలయునను ఔన్నత్యము ఒకవైపున, కన్యా సహజముగు లజ్జ యొక
వైపున పొడమినవి. విరద్ధములగు ఈ రెండు భావములకు సమావే
శము గలిగినది. కావున నిది భావసంధ్యలంకారము.

భావశబలతాలంకారము

స్వరూపము:- 'అనేకభావములు ఒకదానితోనొకటి కలిసి కలిసి పొడవైన భావశబలతయగును. ఆ భావశబలత పరాంగమైన భావశబలతాలంకారమగును.'

ఉదా:- మంజులార్ధర యా నికుంజములోఁ బేర్చి
దగఁగిక్కిరింపఁగా దాఁగెనేమొ!
ఇచ్చోటగా! ననులీలించుటగఁజేసి
యింతినాదాదుల కెదురునూచు
ఏదాక్షి పదసీను నేమెనదో? లేను
చుట్టాలక్ష్మిమోయి సూపుదెటుల?
రాజవదనలేని రాజ్యమేగాదు పో
పాణింబులేచాకు నలమనలదు
అంచు నీతను వెదకనిక గాంచికరంగి
తాలు విలపించె; పీఠ వహించుచు
రన్దుగుణభాను! నజ్జనారామసీను!
విశ్వమతిరాను! గోపాలసేవరాను!

విమర్శయము:- సీతావహానమునకుఁ బెన్మట ఆమె నశ్లేషించు శ్రీ
రామచంద్రుని హృదయస్థితి యిటు విశిష్టము. ఇటు 'తన్ను బ్రక్షింప
దాగినదేమో!' యని విచింతన; ఇచ్చోట... గా ఎదురులు చూచు
అని స్మృతి; ఏదాక్షి యేమెనదో? యని విచారము; ఆమె చుట్టా
లకు మోమెల్లు చూపుచును? అని లజ్జ; పాణింబులేవద్దని? విశ్వ
దము; అను వివిధభావము లోఁ గో గలుగుట నిది భావశబలత. ఇది
కరుణరసాంగమై యిటు భావశబలతాలంకారమైనది.

అలరికార వసంతిగా

సంస్కృత్య లంకారము

ప్రశ్నాపత్రము:- 'తిలకండుల న్యా యను నఁ గలిగిన ఆలంకారముల పరిష్కర సమావేశము సంస్కర్షణయనఁబడును.'

జిదాః
 రూఢిఘనాఘనగుచి గుచిరాంగుడిరాజు
 రాజశ్చిరాశచి యోజ మొత్తయ
 కుంభిత దశకంత కంతఃకుంతనమహా
 త్కంత కంతరన కాశులెనంగ
 ఈ క్షుద్రా రాక్షస సత్పితృపద
 క్షుమ్మ లీక్షణములో క్షయముగావె
 తుండెతుండెములుగా కుండితుముగ్ధండ
 భండనమ్మన శత్రుకాండమిదిగో!
 అంచు వానరిభటు లాజునార్చిలువ
 దాన చానీక మంతయుఁ దల్లడిల్లె
 రమ్మగుణధామ! నజ్జనారామనీమ!
 విశ్వసుతనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- 'తు-డెతుండ్ల,' 'ఘనఘన,' 'రుచిరుచి,' 'కంక
కంక,' అనుచో 'భేక'ను ప్రాసము; 2-క యక్షుడుమునకే ఆసక్యదా
వృత్తి గడిచిన తర్కిన యెడల వృత్త్యను ప్రాసము నను శబ్దాలంకార
ములకేట సమావేశము గలుగుట విధి సంపూర్ణమైనది.

సమ్యేకనాలంకారము

స్వరూపము.- 'క్షీర కిరన్యాసునున గలిగిన యలంకార ననూవేశము
సమ్యేకమనబడును.' దీనినే సంకచాలంకార మందురు.

ఉదా:- అరుణభుజా కిరణాగ్రా నారమ్మన
సనురాంధ కారమ్మ నణచివైచి
స్వీయానురాగ సంస్మృతిఁబంచి జగమున
సనురాగ రాగమ్మ లలమిమించి
నిజదీప్తి విలసన నిరతిసన్నుభుపద్మ
ములకు శోభలుగూర్చి వెలయఁజేసి
చున్నారగ్గరియై జనరంజకత లోక
మిత్రీవిఖ్యాతిని మెఱసిమిగుల
రహిగ జోదయ గిరిసీమ రాణవెల్లు
భాస్కరునిబోలి శ్రీరామభద్రుడదిగో!
రమ్యగుణధామ! సజ్జనారామసీమ!
విశ్వనాథనామ! గోపాలపేటరామ!

సమన్వయము:- ఇట్ల రూపకముననున ఉపమాకును క్లేషకును క్షీర
నీరములకునె విడవీయరాని విధమున ననూవేశము గలుగుట నిది
సమ్యేకనమైనది.

“ మంగళంకోసలేంద్రాయ | మహానీయ గుణాశ్రుతే
చక్రవర్తి తనూజాయ | సార్వభౌమాయ మంగళమ్ ”

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

